MB
128.618

SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEI

SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEINEK

XII. SZÁZADI
KÉZIRATA AZ ADMONTI
KÓDEXBEN
[HASONMÁS KIADÁS]

HELIKON KIADÓ

A KISÉRŐTANULMÁNYT
GYÖRFFY GYÖRGY,
A BEVEZETÉST,
A MAGYAR FORDÍTÁST
ÉS A JEGYZETEKET
BARTONIEK EMMA
KÉSZÍTETTE

R 2
MB 128.618
ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
1988

Prefatio regalis Decreti

REGNANTE diuina clemẽtia op̃ regalis dignitatis almonia katholice fidei effectũ. ampliꝰ ac soliditi altiꝰ dignitatis opib̃ solet ee. Et qm̃ una q̃q; gens ꝓpriis utit legib̃. ulcco nos q̃q; di nutu nram gubnantes monarchiã. antiq̃s ac modnos imitantes augtos. decretali meditatiõe nre statuim̃ genti. q̃ admodu honestã. ꝛ offensã ducent uitã. ut sic diuinis legib̃ ꝫ dctatu. simulꝫ eccliã solãrib̃ adducti. ut q̃ntũ boni ihꝭ diuinis ampliant. tantũ rei ipsius multent. q̃ au decrum. iseq̃ntib̃ subnotatuꝝ lineis. Capitula hui libri.

I De statu ecclesiastico.
II De potestate epoꝝ supra ecclesiasticas eoꝝ; uenientia cũ laicis.
III Quales debeant ee accusatores ꝛ testes clericoꝝ.
IIII Idẽ de eodem.
V De labore sacerdotii.
VI De ẽcessione regali ꝓpriarũ rerum.
VII De obsuatiõe dnici diei.
VIII De ieiunio IIII temporũ.
VIIII De obsuatione sancte ferie.
X De hiis q̃ sñ ꝓfectione mortuis.
XI De obsuanda xpianitate.
XII De homicidiis.
XIII De hiis q̃ suas uxores occidũt.
XIIII De euaginatiõe gladii.
XV De periuriis. De libris.
XVI De ꝙuentu ad eccliam ꝛ hiis q̃ murmurant ut lo cum̃ i eccliã hora misse.
XVII De nõ recipiendis seruis ut ancillis i accusatiõe ꝛ testimonio suꝝ dnoꝝ suoꝝ ut dñas.

xxi. De his q̄ alienus seruus libertatē querit. Iredigē

xxii. De his q̄ libros usurute

xxiii. De his altū multe s tollit

xxiiii. De q̄ flagellant sua q̄ mat.

xxv. De uiduis ⁊ orphanis.

xxvi. De raptu puellarum.

xxvii. De fornicationib⁹ cū animalibus alterī. De his q̄ pecunt s ancillas uxores. ⁊

xxviii. De furto mulierum.

xxix. De incendiis mansionū.

xxx. De strigis. De maleficis.

xxxi. De iuasione domorū.

De statu rerū ecclīasticarū. ⁊

VISQVIS. fastu superbie elatꝰ. domū di ducit ⁊ reipublīce. ⁊ possessiones do sectas atq; ad honorē di sub regia immunitatis defensiōe ⁊ stuunt inhoneste tractauit. vī infringe psumpserit. q̄si uiolator ⁊ uiolator dom di excommunicet. Decet ꝛ. ⁊ ut indignationē ipsi dñi regis sentiat. cui benuolentię ⁊ ceptor. ⁊ statutionus p uaricator extitit. Huchomuī tñ rex sue ⁊ cessionis imunitatē ab oīb⁹ ditionis sue illesā ⁊ seruari ꝓcurat. Assensū ū ñ ꝓbeat i puide affirmatiꝰ ñ debe ee res dnicas ut de dño dnantiū traditas. Ita s sub defensione regis. sicuti ꝓpię sue hereditatis. Iagisq; aduertat. qa q̄nto ds excellentior ē hoie. tanto ꝑstantior ē diuina causa mortaliū possessione. Q rū diuinarū rerū defensor ⁊ custos diuinitate statuī. diligēti cura ñ solū eas seruare. s. & multiplicare debꝫ. magisq; illa ꝑstantiora quā sua

xxxii. De his q̄ alterī s hospitē tollit. Q ducem I fugiunt uxores.

xxxiii. De his q̄ terī regnū suas

defendē oportet ⁊ augmentare. Siq̄s ḡ ifan̄ inopē
tunitate ip̄bitatus fue regē arecto ꝓpolito p
uere tēpauit. nulliſq; remedius mitigari
poſſe uiſ fuit. obſeqs aliq̄b tñſitoriis ſit ne
ceſſari. abſcidendus abeo ꝓciendoq; ē uxta
illud euangliciū. ſi pes. man vl oculs tuus ſcan
dalizat te. ap̄ta vt erue eū ⁊ proice abſte.

De poteſtate epōz ſuq̄ reſ eccliaſticaſ eoq; q; ꝓueniencia

.ii. Vozvaā ut epi habeant poteſtatē reſ eccli cū laicis.
aſticaſ p̄tinēte. regē. ⁊ gubnare. atq; diſpenſa
re. ſcom canonicā auctoritatē. Volum ut ⁊
laici in eoz miniſtio obediant epīs ad regn
das ecclias uiduas ⁊ orphanos defenſandos. ⁊
ut obedientes ſint ad eoz xp̄ianitatē ſeruā
da. Cſentientesq; ſint comites ⁊ iuuices p̄ſulib
ſuis. ad uſticiaſ faciendas. uxta p̄cepta le
gis diuine. Et nullatenꝰ p aliq̄ mdaciū vt
falſū teſtimoniū. neq; piuriū aut p p̄miū
lex iuſta i aliq̄ depuet. Q̄l ſ debeant ee teſtes ⁊ accu

iii. Testes aut ⁊ accuſatores cleriq; ſatores clerici.
ſine aliq̄ ſint infamia. uxores ⁊ filios habentes.
⁊ omnino xp̄m p̄dicantes. Ite ꝺ eodem.

iiii Testimonium laici aduerſ clericū nemo re
cipiat. Nemo eū clericū q̄libz i publico exami
nare p̄ſumat ni i ecclia. De labore ſacerdoū.

v. SCITOTE frs cuncti qd sup oms uos laborat sacerdos. Unusq; q̄sq; h. urm suū fert laborē ppv. ille ū 7 suū 7 singlor. Et ido sic ille poīb uob. ita 7 uos oms peo suor opū laborare debetis. ī cantū ut si necessitas fuerit animas urās p eo ponatis. De Concessiōe regalu ppar rerū.

vi OBSERVIOS nrā regalē potestatē. ut unusq; q̄sq; habeat facultatē. sua dimittendi tribuendi uxori filiis filiabusq; atq; parentib. suis eccliē. nec post ei obitū q̄s hoc destruere audeat. De Retentu Regalū rerū

vii. VOLUMUS q̄de ut sicut ceteris facultatē dedimus diuinarū rerū. ita & res. multitudinis seruos. rusticos ad nrām regalē dignitatē pertinere p̄manere īmobile. 7 a nemine q̄d unde raptū aut subtrahatur. Nec q̄sq; ī his p̄ductus s fauorē acquirere audeat.

viii. SI QUIS ō p̄ter. De obseruatiōe dnicū diei

vt comes. suus aliusq; alia psona fidelis. die dnica inuenit q̄libet laborantē. siue cū bubus. tollat s bos. 7 tribus ad manducandū det. Si aut cum eq̄s. tollat equus q̄ dns bouē redimat si uelit. Et ita bos manducet ut dictū est. Si q̄s alius instrumentus. tollat instrumenta 7 uestimenta. q̄ si uelit cū cute redimat. Item aliud.

viiii. ASACERDOTIB ū 7 comitib mandet oīb ullā cās. ita ut illoc ussu oms occurrant die dnica

ad ecclīa. maiores ac minores. uiri ac mulieres.
exceptis q̄ ignes custodiunt. Si q̄s ū obseruationis causa
remaneb. pillos negligentia uapulent ac depilet.
Si q̄s quatuor De obseruatione uīū temporū. x.
temporū ieunia cuncti ognita carnē man
ducauit uiolauit. p spaciū unī ebdē idus ieuny.
Si q̄s ī sexta feria De obseruat vi fē. xi.
ab omī xp̄ianitate obseruata carnē manducauit.
p unā ebdam luce idus ieunet. De his q̄s ñ ofes
Si q̄s tam p durato corde ē q̄ absit ab oī sine xii.
xp̄iano ut nolit ofiteri sua facinora. scdm mori
suasū p̄bri. hic sine oī diuino officio. rele unc.
moſinis iaceat q̄ admodū infidelis. Si aū pa
rentes ī prīmi neglexerī uocare p̄bros. ita
subitaī absq; ofessione moriū. dnē orationib.
ac ofert elemosinis. Si parentes lauent ne
gligentia ieuniis. scdm arbitriū p̄broī. q̄ū su
burranea p̄dictant mortue. cū oī ecclīastico
sepeliant honore. nā diuina iudicia occul
ta nob sunt ī ognita. De Obseruatione xp̄ia xiii.
Si q̄s obseruatione xp̄ianitatis neglecta. ī iniuste
negligentie stolitate elatꝰ. q̄d meā ī miserit.
iuxta q̄litatē offensionis ab epo p disciplinas
canonū iudicet. Si ū rebellitate īstructō.
renuerit s ipositū ei sufferre. tāū eccle

iudicio restingat. & usq; septies. tande supplicia
si resistens. & abnuens inuenit regali iudicio sci
licet defensori xpianitatis tradat. De homicidio.
xiiii. Si quis ira accensus aut superbia elatus. spontanee
perpetrauerit homicidium. sciat se secdm nri senatus
decretu centu. lx. datu pensas auri. exq; q̄ q̄ q̄
gunta ad fiscu regis deferant. alii u̇ l. paren
tib⁹ dent. x. au arbitris & mediatorib⁹ donent.
ipse q̄de homicida secdm institutionē canonu
Si uero casu occiderit tē aliu. J reddet.
q̄libz. xii auri pensas psoluat. & sic canones
mandant reddet. J tē de homicidio ser
Si alicui⁹ seruus seruu alti⁹ occidit. reddat ser
vu pseruo. aut redimat. & penitentia q̄d ducis
Si u̇ liber alicui occidit J tē at. J tē agat.
seruu. reddat aliu seruu vt pcui ponat.
& secdm canones redunet. De his q̄ suas uxores oc
xv. Si uero comitu obdurat⁹ corde neglect⁹ anima cuius.
q̄d pcul sit acordib⁹ fidelitate obseruantiu.
uxoris homicidio polluet. secdm decretum
regalis senat⁹ cu q̄q̄gunta uuencis paren
tib⁹ mulieris soluet. & redunet secdm manda
ta canonu. Si au miles vt alicui⁹ uxor uber
tatis eande culpa occidit. iuxta eunde
senatu soluat parentib⁹ x. uuencos. redu

J neq;

ut dictū est. Si ū wlgaris ieodē cmune iue
niet. cū ịnq; uuencis ꝯgnatis reconciliet.
ꝛ subdatur ꝑdictis ieiuniis. De fraginatione gladii.
V t pax firma ꝛ ītaminata ꝓna maneat. xvi.
tā unt maiores natu q̄ unt minores cuicūq;
ꝯditionis sint. unt duxim oīno ut nullus
ad ledendū aliū euaginet gladiū. q̄d siqs
p hac famulis fuę audacię tacto tēptauit
eode uugulet gladio. De Furtis
S i aș ualentiū fide ꝫmaculat. corde pol xvii.
luto. re uuranitio ꝫfracto. furto adduct
ītuenet̄ur: ꝑdat manu furtū luat. aut
cū ịnq̄ginta uuencis manū redimat. Si
ū wlgaris furt emiserit. manu amputa
ta punie. aut xii uuencis redimetur.
ꝛ ieiunet ut canones mandant. De libertis.
S i aș misedia ducț ꝓpos seruos ꝛ ancillas xviii.
libtate fecerit. cū testimonio. decreuim
ut p obtū ei nemo inuidia tacto iserui
tutē eos audeat reducere. Si aut libta
tē pmiserit. ꝛ morte inpediente ñ testa
ficat fuerit. habeat mulier illi uidua.
ꝛ filii potestatē hanc eande libtatē testifi
cari. ꝛ agapen face predepriome animę
sui mariti. qualit cūq; uelit.

De cuentu ad eccliā. 7 ō hiſq̄ murmurant vl
xviii. Siqvi ad eccliam uenientes locutē hora miſſe,
ad audiendū officiū. 7 ibidē hora ſollepni
tatis miſſarū unt ſe murmūant. 7 ceteros inqe
rant. exponentes fabulas ociosas. 7 nō inten
dentes diuinas lectiones. cū eccliastico nu
mō. ſi maiores ſ increpatu cū dedecore
expellant de eccliā. ſi ū minores 7 wlgares
i ato eccliē p̄tanta temeritate coram oīb
ligent. 7 corripiant. flagellis ac cesura ca
De nō recipiendis seruis vl ancil
lis accusatē vl testimoniū sup. dnos vl dnas.
xx. Vt bonis huī monarchię ab oī incursu 7 ac
cusatiōe seruoꝝ 7 ancillaꝝ remota 7 q̄eta
maneat. ſcām decretū regalis gēlii pe
nitꝰ tēdictū ē ut nullī causa culpe aliqua
seruilis p̄sona vt dnos vt dnas in accusa
tionē vt in testimonium recipiant.
De hī q̄ alienis seruis libertatē acq̄runt.
xxi. Siqvis in puiꝰ alienū seruū sine sciē
tia sui seniorꝭ ante regē uel maiores
natu 7 dignitate duxerit. ut soluto seru
tutis iugo leuitatē libertatis ꝫ acq̄rat.
sciat se ſi diues ē q̄nquaginta uiuencos
reddituruꝫ. ex q̄bꝰ quadraginta debent.

regi. x. ů seniori seruí. si ů pauper remanss. xu
uiuencos. excęb. x. regi. duo seniori seruu.

De hís q liberos inseruitute redigunt.

Quo iure dignů do est ꝛ hominib. optatů .xx.
unů quęq; suę undsta libertatis uię cursů
ducere. scdm regale decretů statutů ê. ut
nemo comitů ut milů post hac liberă psonă
seruitutu subdere audeat. qđ si elationis au
dacię suę stamulat. psumserit. sciat se totide
exppo ꝑpositurů. q ů ꝑposito inter regem
ꝛ comitem dnudat ut ceta. Itē de eodem.

Si quis autem inseruitute retenů. plberta
te sui tuenda. udiců legale faciens se
cur. excuterit. tantům libertate fruat.
ꝛ ille aq inseruitute tenebat. nuch reddat.

De his q alteri milites sibi tollunt. nn.

Volumus ut unusq; senior suů habeat mili xx
tē. nec alis alter illů suadeat antiquum
deserere senorē. ꝛ ad se uenire. inde enim
lutugů habet iniců. De his q hospites alteri

Si quis hospitē cū benuolentia s tollunt. xxx. nn.
accptt. ꝛ nutrimtů s honeste impendit. qmdu
scdm ꝑpositů nutrit. n deserat suů nutrtorē.
nec ad aliqm. alů suă deferat hospitalitatē.

De q flagellant sua querentes.

v. xx. Si vero miles aut seruus ad aliū fugerit. & hic
cui miles vel seruus fuga lapsus ē suū miserit
legatū ad reducendos eos & si legat ibidē aquoq;
pcussus & flagellat exutterit. decernim nros p
matuū euentu. ut ille pcussor. x. soluat uuencos.

vi xx. Vidvas idē ut & uidue & pupilli & orphani.
& orphani sint nre legis sint paricipes talis te
nore. ut si q uidua cū filius filiabq; remanserit.
atq; nutrire eos & manere cū illis q diu uixerit
pmiserit. habeat potestatē a nob s ecclā hoc
faciendi. & a nemine uterū cogat in nuptiū.
si ū mutato uoto uterato nubere uoluerit. &
orphanos deserere. de reb orphanor nichil
oīno s uendicet. n tantū s ygr ua uestimta.
Si a uir uidua sine ple remanserit & d nouis
& se unnuptā usua uiduitate pmanere pmi
serit. uolum ut potestatē habeat omnū bonor
suor. & q d uelit unde facere faciat. Post obit
aut eī eadē bona ad suos redeant parentes ma
rit. si parentes habt. Sin aut. rex sit heres.

vii. xx. Si quis militū unpudicia Ide Raptu puellarū.
fedat puellā aliq sine ecclie parentū s in
uxorē rapuerit. decreuim puellā parentib
reddi. eāsi a billo aliq uis fibi illata sit. & rap
tor. x. soluat uuencos. praptu. licet post ea

recculiet parentib puelle. Si u paup qſ hoc
wlgariſ agere agredit. ꝓponat raptum .v.
uuencas. De fornicatoribꝫ cū ancillaſ alteri. VIII
XX.
VT LIBERI ſuā cuſtodiant libertatē in ramina
tā uolum illis ponere cautionē. qſqs tranſ
grediens fornicat cū ancilla alteri ſciat ſe
reū crimunſ. ꝙ eodē cimine inꝑmus decoriari.
Si u ſcdo cū eadē fornicat fuerit. uerū decori
et ac depilet. ſi aut uerbo ſit ſeruus parū cū
ancilla. aut redimet ſe. Si aut ancilla ꝺceꝑit
de eo. ꝙparere nꝑotuerit. ſ in partu moritꝫ
ꝓponat eandē cū altera ancilla. De ſeruoꝝ fornic
SERVS qꝙ alteri ſi cū ancilla alteri fornicat/ de
coriet ac depilet. ꝙſi ancilla de eo ꝺceꝑit
ꝙ in partu moritꝫ. ſeruus uenundet. ac dimidia
parſ pcii ſenioꝝ ancille det. altera parſ u ſeꝝ
oꝝ ſerui remaneat. De hiſ q̄ peccant ꝟ an VIIII
VT LIBERO eoꝝ q̄ libero cullaſ in uxoreſ. XX.
cenſerit nomine cuiꝰ qd iniurie facere au
deat. terroꝝ ꝙ cautionē inꝑoſuim. q̄a in
hoc regali ꝺculo decretū ē. ut ſi qſ liber ꝙ
nubū ancille alteri ſcienter dño ancille ele
gut ꝑdita libertatiſ ſue induſtria ꝑpetuuſ
efficiatur ſeruus. De hiſ q̄ extra regnū
ſuaſ fuas fugiunt uxores.

xxx. Vt bñ utiusq; sexus certa lege ⁊ absq; iurgiis ma
neat ⁊ iungeat. ī hoc regale decretū statuū ē.
ut siqs p̄ ueritate p̄dtū ꝓp̄ abhominatione
uxoris patā effugerit. uxor cuncta q̄ ī pote
state mariti habebant. possideat dū uelit ex
pectare uirū. ⁊ nemo ī aliud iugiū cogere
p̄sumat. ⁊ si sponte nubere uelit. liceat supd
gruis uestimtis. ⁊ dimissis ceteris bonis ad
nubū ire. ⁊ si uir hoc audito rediert. ne li
ceat s̄ aliā ducere p̄ suā. ñ cū licentia epi.

xxxi. Cvoiugū cunctis horrendū De furto mulie
ꝝ oīb abhominabile sit uirile sexū repū
furtū fecisse. ⁊ magis magisq; sexū femineū.
scdm regale senatū decretū ē. ut si aliq
mulier maritata furtū ꝑmiserit. a marito
redimet. ⁊ si scdo eandē culpā ī cideri. simi
liter redimet. si ū tertio. uenundetur. De in

xxxii. Si q̄s p̄nimicicias alteri ī cendiis mansio
edificia igne cremauit. decretum. ut re
dificia restituat. ⁊ quidq̄ suppellectilis ar
sū fuerit. ī sup xvi iuuencos. q̄ualent xl
solidos. De strigis.

xxxiii. Si q̄s striga inuenta fuerit. scdm iudicia
re legē ducat ad eccliam. ⁊ ñdet sacerdo
ti ad reuocandū fideq; docendā. Post reuocū

ꝺ domū redeat. Si ſcdo i eode cmune uenu
et. ſimulꝰ uenuio ſubuciat. poſt uenuiū ꝺ i
modū crucis in pectore. 7 in fronte. atq; int
ſcapulas incenſa clauꝫ ecclīa ſua domū redeat.
Si ꝺ tercio uduciꝫ tradat. De Maleficis
Vt creata dī ab oīm leſione malignoꝝ remota. viii
7 nullo detīntū ſui paſſura maneat. in ado xxx.
aq; 7 augmtat. ſcdm decretū ſenat⁹ ſtatuim.
magni cautione terroris. ueneficos ac ma
leficos. ut nulla pſona maleficio aut uene
ficio quēquā hominū ſubuertere aſtatu mi
tu mentis. aut interficere audeat. Si quis
uelq; p hac hoc pſumpſerit. tradat i manꝰ ma
li maleficio leſi. aut in manꝰ parentū eiꝰ ſcdꝫ
uelle eoꝝ diuiꝺicandū. Si ꝺ ſortilegꝫ uenies
inuenient. ut factum iconere. aut hiſ ſimu
lis abepiſ flagellis emendent. De Inuaſione domoꝝ
Volumꝰ ut firma pax. 7 unanimitaſ ſit int ma xxxi.
ioreſ 7 minoreſ. ſcdm aplm oīs unanimes
eſſoue 7 ceta. nec aliq; aliū inuadere audeat.
Si quis comitū poſt diſſinctionē huiꝰ 7 munus
culi tā rumax exterit. ut aliū domi q
rat ad pdendū eū. atq; ſua diſſipare. ſi dns
domi eſt 7 ſecū pugnauit. vt interfecerit. luat
ſcdm legē de euaginatione gladii 7 fecta.

Si aut̄ comes ibidē occubuerit. sine ꝓpositō
iaceat. Si ū ille n̄ supuenerit. ſ; suos militeſ mi
litesq; miserit. centū uuencos ꝓponat iuasionē.
Si ū miles q̄ſ curtā vt̄ domū alt̄ius militis inua
serit. x. uuencos ꝓponat iuasionē. Si uulga
ris q̄de alteri⁹ sua similis mansiunculas iua
serit. v. uuencos soluat incursionem.

Explicit. Liber. Primus.

De regali dote ad ecclesiam.

Ecc̄ ulle ecclesiam edificent. q̄ duob⁹
mansis terrid̄eq; mancipiis dotent. eq; iuncto.
sex bub⁹ duab⁹ uaccis. xxx minutis bestiis
uestimenta ū cooptoria reo ꝑtineat. ꝑtm libros ep̄i.

De successorib⁹ regalium beneficiorum.

II. Consensum ꝙ petitionu tocius senat⁹. ut uni q̄sq; ꝑ
pos similiu donos regis dñet̄ diu uiuit. excep
to q̄d ad ep̄atū ꝑtinet reconmutatū. ac post eius
filii uitā simili dominio succedant. Hec nullis
causis reat⁹ deinceps bonos suos pariat q̄ſ. si filii
ad mortē regis. aut traditionē regni fuerit.
uel aliā fugerit ꝓuinciā. tūc ū bona illius in regiā
ueniant potestatē. Ast siq̄s in filio regie mor
tis aut traditionis regni legalit̄ inuent⁹ fuerit.
ipse ū capitali subiaceat sententie. bona ū illi⁹
filius innocentib⁹ uir remota sunt. remanentib⁹

Salus.

seruus 7

De seruoꝝ occasoribꝫ.

Ş i alicui seruus seruū alterī occiderit. seniori iii
homicidę medietatē serui ꝓponat seniori iter
fecti. si potē. ſin autē pacta una q̄dragesima. ue
nundet seruus. 7 pcūi diuidat. De libatiōe eiꝺ. iiii.

Ş seruū libari homicidā. si seniori placuerit cū
centū 7x uuencis aut redimat. aut tradat.

Ş iąs alienus seruus libratē De libratione seruoꝝ v.
acq̄rere nitit. q̄d serui erī totide mancipia
soluat. exq̄bꝫ duę partes regi. tercia seniori
seruoꝝ. 7 rex autē ex sua parte tcia tbuat comiti.

Ş iąs seruoꝝ semel furtū De furto seruoꝝ vi.
ꝺmiserit. reddat furtū. 7 ꝓponat nasū. v. ui
uencis si potē. ſin autē. abscidat. Si abscisō na
so tū ꝺmiserit furtū. ꝓponat aures. v. uiuen
cis si potē. ſin autē. abscidant. Si idem ter
cio furtū ꝺmiserit. careat uita. De furto libꝝ. vii.

Ş iąs liberoꝝ furtū ꝺmiserit. hac lege ꝓponere
decreuuī. si semel redimat se si potē. ſin aut
uenundet. Si autē idē uenundat furtū ꝺmi
serit. legibꝫ seruoꝝ subiaceat. Jē de eoꝺm

Ş i scdō simili legi subiaceat. ſi ū tercio dispen
dio uitę diiudicetur. De ꝓpositione regis viii.

Ş iąs comitū partē regis defraudauerit. red
dat fraudem. 7 duplo ꝓponat. De iniusta

Ş iąs multū iudicū a suo comite recte iudicatū viiii.
appellatiōe

spnens. regē appellauerit. cupiens comitē suū
reddere in uultū. sit debitor decem pensarū
auri suo comiti. De violentia comitis
x. § siq̄s comitū inuenta aliqua occasione q̄d inuā
ste multa abstulerit. reddat. nisup exppo tantū.
xi. § siq̄s aut̄ militū suū spontaneū donū De solutiōe
dicens. s̄ ui ablatū mendax exstiterit. ex hoc mēdacio
careat. nisup tantūdē soluat. De iudicio gladii.
xii. § siq̄s gladio hominē occiderit. eos gladio iugulet̄
xiii. § siq̄s aut̄ gladio euaginato ꝯ debilitauerit mēbroꝝ.
alicui q̄liber debilitauerit. vt in · oculo. uel
in pede. vt in manu. similē dapnū sui cor
poris patiatur. De adulatoribꝰ
xiiii § siq̄s falsū testimoniū. vt adulationis sermonē
vt̄ alicui. protulerit. tacereq; eos decat̄ fuerit.
ut astucia diaboli aduersū eos separet. soluat
v linguę duas. positiones. fallacis. preatu mēdacii. si
uni soli adulat̄ fuerit. puet̄ lingua. De furis
xv. § siq̄s illoꝝ q̄ uulgo uidiorum furtū. inuenerit le
ge diuidicetur. testimoniū autē eoꝝ inter
liberos nō recipiatur. testimoniū recipiat̄.

ISTVÁN KIRÁLY ÉS TÖRVÉNYEI

Első királyunk, Szent István halálának 950. évfordulójáról idén emlékezünk meg, augusztus 15-én. Államalapító nagy uralkodónk tiszteletére jelenteti meg a Helikon Kiadó egyik legjelentősebb művének, törvényeinek a XII. századból való Admonti kódexben fennmaradt legrégibb kéziratát hasonmás kiadásban. Kiadványunk felhasználja az 1935-ben, Lantos Adolf által közreadott hasonmás kiadáshoz készült fordítást, bevezetőt, jegyzeteket, amiket Bartoniek Emma, a neves történész készített, aki ekkoriban az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárának volt a vezetője.

Az Admonti kódex megszerzésére, mely tartalmazta Szent István törvényeinek legrégibb kéziratát, a Magyar Nemzeti Múzeum régóta törekedett, különös tekintettel azoknak nemzeti múltunkban játszott fontos szerepére. 1932-ben a velencei osztrák-magyar egyezmény alapján államunk birtokába jutott első törvényeink két későbbi kéziratának, a XV. századi Thuróczy- és a XVI. századi Ilosvay-kódexnek, mely korábban a bécsi Nationalbibliothek tulajdona volt. 1934-ben sikerült megvásárolni Szent István törvényeinek legrégibb kéziratát is, az Admonti kódex nyolc pergamen levelét. A becses hungarica a Széchényi Könyvtár Kézirattárába került, mely ma is tulajdonosa. Szíves támogatásával adjuk közre mostani hasonmás kiadásunkat.

A SZERKESZTŐ

ISTVÁN KIRÁLY

Ezer évvel ezelőtt a két császárság határain kívül maradt kelet- és észak-európai népek életében sorsdöntő változás következett be. Azok a népek, amelyeknek vezetői erős katonai kísérettel rendelkeztek: dánok, norvégok, svédek, oroszok, csehek, lengyelek és magyarok, közel egy időben államot szerveztek és felvették a kereszténységet. Ez az Európa arculatát megváltoztató fordulat belső fejlődés és külső hatások eredménye volt. Csak olyan nép tudott tartós államot létrehozni, amely a gazdasági és társadalmi fejlődés bizonyos fokát elérte, és uralkodó rétege belső erőforrásokból tudta stabilizálni uralmát. Az uralom stabilizálására azonban a gazdasági előfeltételek nem voltak elegendők; az uralmat ideológiailag is stabilizálni kellett, s erre a középkori Európában a Volgáig a kereszténység, azon túl az iszlám mutatkozott a legalkalmasabbnak.

Közép-Kelet-Európában az Ottók megújított német–római birodalmának volt katalizátor szerepe e folyamatban. A birodalom terjeszkedésével szemben a határán lakó pogány népeknek egyetlen lehetőségük maradt a védekezésre: maguk is felvették a kereszténységet, és megkíséreltek egy olyanféle állami berendezkedést létrehozni, amilyen a frank birodalomban és utódállamaiban megvalósult.

Kiváltképpen egyezett három szomszédos nép történelmi útja. A csehek, lengyelek és magyarok nem csupán egy időben, hanem egészen hasonló módon léptek az államalapítás és egyházszervezés útjára: Csehországban a Psemiszlidák, Lengyelországban a Piasztok, Magyarországon pedig az Árpádok leverték a centralizálásnak ellenálló törzsfőket és nemzetségfőket, és elkobzott váraik felhasználásával egységes vársrzervezetet építettek ki. A fejedelmek szétszórt udvarházaik körül földműves és iparos szolgálónépek szervezetét építették ki. Róma támogatásával térítő püspökök jelentek meg, s az uralkodók többé-kevésbé önálló államszervezetet vívtak ki.

Amint Cseh- és Lengyelországban, Magyarországon sem egyetlen történelmi személyiség nevéhez fűződik az új rend bevezetése. Magyarországon a X. század közepétől mutatkoznak olyan jelek, amelyek arra vallanak, hogy az uralkodó maga és kísérete fenntartására nem volt a zsákmányoló hadjáratokra és az így kikényszerített adókra utalva. Fajsz idejében épült ki a szolgálónépek szervezete és jött görög püspök Magyarországra; e kezdeményt 955-ben a Lech-mezei csatavesztés elmosta, viszont a nyugati kalandozások abbahagyása siettette a belső fejlődést. Az új fejedelem, Taksony, a környező szláv országok távolsági kereskedelmébe bekapcsolódva vámokkal, valamint ezüst- és lóexporttal pótolta az elmaradt külföldi adót. A Bizánc elleni kalandozások 970-ben történt abbahagyásával pedig Géza a katonai kíséretet szolgagazdaságokra telepítette. Miután követeket küldött I. Ottó császárhoz, nyugati püspököt kapott, és elindította a térítést Magyarországon. Hogy szabad kezet nyerjen uralma belső megszilárdításához, békét tartott a szomszédos fejedelmekkel, és ezt a kor szokása szerint házasságokkal pecsételte meg. Uralkodásának nem maradt krónikása. Csak annyit jegyeztek fel róla, hogy kezéhez vér tapadt. Bizonyára azoknak a törzsfőknek és nemzetségfőknek a vére, akik ellenálltak egyeduralma megvalósításának. Géza központosító törekvései teremtették meg az előfeltételeit István király államszervező munkájának. Géza előfutárja volt fiának, ugyanúgy, mint a Karolingok uralmát megalapozó Kis Pippin Nagy Károlynak.

István király születése időpontjáról biztos adat nem maradt; a különféle krónikák a 967., a 969. és a 975. évet jelölik meg; biztosan csak annyit mondhatunk, hogy a 970-es években született.

Amint elérte a tizenöt éves kort, apja utódjává jelölte, majd 996-ban feleségül kérte számára Civakodó Henrik bajor herceg leányát, a buzgón vallásos Gizellát, aki több mint négy évtizeden át állott férje oldalán.

Midőn István elfoglalta apja fejedelmi székét (997), először egyeduralmát kellett biztosítania, és apja véres centralizáló küzdelmeit kellett folytatnia. Pogány nagybátyja, Koppány a szeniorátusi trónöröklés jogán a trónt és a levirátus jogszokása szerint Géza özvegyét feleségül követelte magának, és haddal támadt a fejedelemné várára,

Veszprémre. Az ifjú fejedelem német lovagokkal erősített serege leverte Koppányt. A megölt lázadó testét felnégyelték és négy vár kapujára tűzték ki. Koppány büntetése a pogányság és kereszténység választútján levő magyarság jogszokásainak felelt meg. A Biblia a levirátust paráznaságnak tekintette (3 Móz. 20, 21), a magyarokkal rokon volgai bolgárok X. századi jogszokása szerint pedig a paráználkodók büntetése felnégyelés és a felnégyelt részek kifüggesztése volt.

Midőn az 1000. évben a római pápától koronát kapott, és elkötelezte magát a latin egyházszervezet berendezésére, két magyar törzsfővel találta magát szemközt, akik a bizánci görög egyházhoz csatlakoztak. Először anyai nagybátyja, az erdélyi Gyula ellen küldött sereget, s bár legyőzte, megbocsátott neki. Ezt követően az Al-Dunánál lakó másik törzsfő, Ajtony ellen fordult. A király vezérei Ajtony „fekete magyarokból" álló seregét megfutamították; a törzsfő menekülés közben lelte halálát.

Ezek a harcok teremtették meg az előfeltételét az egységes állami és egyházszervezet kialakításának.

Ami az államot illeti, korábban azt hitték, hogy ez az építmény minden előzmény nélküli szervező munka eredménye: frank minták magyarországi alkalmazása. A magyar nyelvnek az állami élettel kapcsolatos szláv jövevényszavai és a magyarországi szláv helynevek láttán terjedt el az a másik nézet, hogy a magyar állam szláv előzményekre vezethető vissza. A sok évszázadra terjedő magyar–szláv érintkezés megtermékenyítő hatása művelődési tekintetben nem vonható kétségbe, de a magyar állam szláv szervezeti előzménye már csak azért sem tehető fel, mert a magyar honfoglalás (895–900) előtt a Kárpát-medence területén három szomszédos ország osztozott: a Dunától nyugatra a nyugati frank birodalom szlovén hűbéresei, északnyugaton a morvák, az Alföldön és Erdélyben pedig a bolgárok. A magyar nyelv szláv jövevényszavai pedig különböző szláv nyelvjárásokból, különböző időben kerültek a magyar nyelvbe. Nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a nagy távolságokat rövid idő alatt megtevő lovas népek – ugyanúgy, mint a tengereket és folyókat hajóval bejáró normannok – mindig is könnyebben tudtak különféle törzsek felett egységes szervezetet létrehozni, mint a nemzetségi szét-

tagoltságban élő, földműves, kisállattenyésztő szlávok. Ami a cseh, lengyel és magyar intézményekben való egyezést illeti, ezek a X. század második felében párhuzamos fejlődés révén, egymást elősegítve jöttek létre.

Egyetemes társadalomfejlődési példák nyomán arra az eredményre jutottunk, hogy a magyar államszervezet közvetlen előzményei magában a magyar társadalomban lelhetők fel, és az államszervezéshez az alapot belső fejlődés teremtette meg. Szent István műve e téren lényegében a nemzetségi szervezetnek területi szervezetté, a nemzetségfők uralmi területének vármegyévé való átállítása volt. A forrásokból igazolható, hogy István király a törzsfőktől elkobzott földvárakba ültette első ispánjait, és többnyire ezekről nevezték el a várat és megyéjét, pl. *Hont, Csanád, Szolnok*. A nemzetség területének átlag kétharmad részét a király birtokba vette; egyharmadot a vár comese alá rendelt, és ide telepítette a vár őrizetére rendelt katonák falvait; a második harmadát a rajta élő szolgáló népekkel a királyi udvarházak szolgálatára rendelte, és csak egyharmadot hagyott meg magánbirtokban.

István király műve az volt, hogy az elődei által megkezdett félbarbár belső rendezést magasabb szinten fejezte be, és az egész országra kiterjedően egységes szervezettel látta el.

Ő építette ki az állam ideológiai támaszát, az egyházat is. Miután III. Ottó császár támogatásával koronát kapott II. Szilveszter pápától, és 1001. január 1-jén királlyá koronáztatta magát, székhelyén, Esztergomban érsekséget létesített, és megkezdte tíz püspökség szervezését. Püspöki székhelyet ott állított fel, ahol a királyi család valamelyik tagja szálláshelyét tartotta, és vitézei biztonságot nyújtottak az egyházfőknek is. A térítés és a templomépítés a várispánok oltalma alatt indult el; elrendelte, hogy minden tíz falu építsen magának templomot.

A pogány magyarok csak nehezen, zúgolódva hajlottak az új hitre, amely még termékük tizedét is megkövetelte. Szent István a templomba járást azzal segítette elő, hogy vasárnapra tette a vásárokat (a vasárnap eredetileg vásár-napot jelentett), és helyét a templom melletti téren jelölte ki. A harang kondultával a térről beterelték a népet

az ige hallgatására. A rendszeres vasárnapi vásározás megkönnyítette a vásárvám szedését is, ami a király kincstárát gyarapította. A vásárokon hozták forgalomba az új ezüst dénárokat, amelyek verését regensburgi minta nyomán István király rendelte el.

Az új rendet két törvénykönyv szentesítette, mely a XII. századi Admonti, a XV. századi Thuróczy- és a XVI. századi Ilosvay- és Kollár-kódexben maradt ránk. Ezekben intézkedett István király az egyház működésének biztosításáról, a királyi és magántulajdon védelméről; elsősorban az új rend alapjait jelentő földbirtok és a rajta élő népek tulajdonáról volt szó. Emellett intézkedett törvényeiben a leggyakrabban előforduló bűncselekmények és vétkek büntetéséről is, így a vérontás és házra törés különféle fajtáiról, a cselszövésekről és hamis vádaskodásról, végül a nők jogi helyzetét érintő cselekményekről, mint pl. a leányrablásról és a feleség elhagyásáról, de foglalkozott két ízben az özvegyek és árvák védelmével is.

A két törvénykönyv eredetiségéhez kétség nem fér, bár látva a kódexek közötti kisebb eltéréseket és az I. törvénykönyvnek az idegen mintát követő kezdő részét (az 1–5. cikkelybe foglalt egyházvédelmi törvényeket), felmerült az utólagos betoldás gondolata is. Minthogy az I. törvénykönyv ténylegesen a „Királyi hatalmunknál fogva elrendeljük..." szavakkal induló 6. cikkellyel kezdődik, mely az egyéni birtoklás elvét mondja ki, hasonlóan a II. törvénykönyv 2. cikkelyéhez, ezzel a lehetőséggel is számolni kell, bár valószínűbb, hogy az egyház védelmét biztosító fejezeteket a törvények meghozása után, a papság kérésére, még István király hozzájárulásával helyezték el a törvénykönyv élén. Az ugyanis, hogy az egyházszervező és erősen vallásos beállítottságú király az egyház és a papok védelméről ne ejtett volna szót a törvénykönyvben, nem látszik valószínűnek, s a II. törvénykönyv, valamint az Intelmek is egyházi rendelkezéssel indulnak.

A másik vitatott kérdés, amely a törvényekkel kapcsolatban felmerül, hogy mennyiben önállóak István király törvényei.

A jogtörténeti kutatás megállapította, hogy az I. törvénykönyv említett 1–5. cikkelyétől eltekintve, mely szó szerinti átvétel a 847-i mainzi zsinat határozataiból és a IX. században hamisított Pseudo-Izidori Törvénygyűjteményből, Szent István két törvénykönyve legna-

gyobbrészt önálló törvényalkotás. A magyar törvényhozó ugyan szem előtt tartotta egy ismeretlen kódex alapján a nyugati törvényeket és zsinati határozatokat, amelyekkel rokon gondolatok több törvénycikkben merülnek fel, s kivált a bajor népjogot *(Lex Baiuwariorum*ot), amelyből a bevezetésen kívül több cikkelyt át is vett, mindamellett a törvények a magyar társadalom XI. század eleji aktuális, megoldandó problémáival foglalkoznak, a hazai gazdasági és társadalmi viszonyokra lettek szabva, sőt az intézkedések mögött nemegyszer visszacseng a régi szokásjog, akár átvétel, akár tagadás formájában.

A bevezetésből és 35 cikkből álló I. törvénykönyv tárgya e szerint a következőképpen oszlik meg:

1–5. § Az egyház és a papság helyzetére vonatkozó általános rendelkezések.
6–7. § Az új birtokrend biztosítása.
8–13., 19. § A keresztény vallásgyakorlás biztosítása.
14–16., 32., 35. § Erőszakos cselekmények megakadályozása.
17. § Esküszegés büntetése.
18., 20–25. § A földesúr jogának biztosítása népei felett.
26–31. § Özvegyek és árvák jogainak védelme, nők jogviszonyai.
33–34. § Boszorkányok és varázslók büntetése.

Az I. törvénykönyv cikkelyei háromnegyed részben megszabják a törvénycikk megszegőinek büntetését is, az egész tehát jellegét tekintve büntetőtörvény.

A II. törvénykönyv az elsőhöz képest kiegészítő jellegű, a korábbi törvényeket módosító vagy precizírozó „novellák" gyűjteménye. Ebből következik, hogy még kevésbé ismerhető fel benne a rokon intézkedések csoportos rendje. Bár ez is egyházi intézkedéssel kezdődik (1. § a templomépítésről), és birtokjogi rendelkezéssel folytatódik (2. § az öröklésről), a továbbiakban más rendet követ, és mindinkább rendszertelenné válik, ami utólagos hozzátoldás lehetőségét sem zárja ki. A 3–8., 10., 11., 21. § a tulajdon megsértéséről, a 12–15. § az erőszakos cselekményekről, a 9., 16. § a törvény előtti rendről, a 17. § az összeesküvésről, a 18. § a dézsmafizetésről, végül a 19–20. § a cselszövésekről tartalmaz büntető szankciókat.

Ami a két törvénykönyv keletkezési idejét illeti, elterjedt nézet, hogy az I. törvény István uralkodása elején készült, a II. pedig Vazul összeesküvése (1031/32) után, a „király és a királyság" elleni összeesküvésről szóló két törvényt (II. 2., 17. §) ugyanis ezzel hozták kapcsolatba. Amíg az első törvény datálása megnyugtató, a másodikéval szemben kétely merül fel. Vazul ugyan a király ellen támadt, de nem a „királyság" ellen, hiszen az utóbbi jogos örökösének tekintette magát. A királyság ellen Koppány, Gyula és Ajtony fordult. Ami pedig azt a rendelkezést illeti, hogy a jószágát vesztett támadó javait ártatlan gyermekei örököljék (2. §), nehezen vonatkoztatható Vazul fiaira, őket ugyanis nem valamilyen örökbirtok illette meg, hanem részesedés a hercegi javakból, de mivel külföldre szöktek, ez egyáltalán nem jöhetett szóba. Ugyanakkor az összeesküvő és külfölddel cimboráló Ajtony kiskorú fiait érintette a törvény adta kegyelem, s ezek tényleg megtartották apjuk szállásbirtokait. Végül az egyházi tized törvénybe iktatása 1031/32 után túl késői időpont, ha figyelembe vesszük, hogy a pannonhalmi alapítólevél már 1002-ben tizedfizetésről intézkedett. A tizedfizetés elrendelése legutoljára Ajtony leverése után, 1009-ben indokolt, amikor egy olyan terület kapcsolódott be az egyházszervezetbe, ahol a görög papok nem szedtek tizedet.

István törvényhozásának idejét a kb. 1010/13-tól jól informált nagylegenda (1080/83) a király koronázását követő időszakra teszi. Eszerint Szent István nagyságát bizonyítja, hogy „miután elnyerte az uralom méltóságának jelvényét, Magyarország püspökeivel és főuraival együtt törvényt hozott", amelyben egyebek mellett elrendelte, hogy „senki a másikat ellenségesen meg ne támadja, senki bírói ítélet nélkül ellenfelét ne bántsa, és az özvegyeket és árvákat senki el ne nyomja".

Ha ez a megjegyzés a II., kiegészítő jellegű törvénykönyv létrejötte idejéhez támpontot nem is nyújt, jól tájékoztat arról, hogy István hogyan hozta törvényeit.

A két törvénykönyvben többször olvassuk az „elrendeljük", „úgy döntöttünk", „azt akarjuk" és hasonló kifejezéseket, ez azonban nem jelenti azt, hogy a király egyéni döntéseit foglaltatta írásba, a törvények ugyanis más helyen kifejezetten a királyi szenátus (*regalis senatus,* I. 14., 16., 31., 34. §, II. 2. §), a királyi gyűlés (*regale concilium,* I. 20.,

29. §), a közös gyűlés (*commune concilium*, I. 35. §) vagy „főuraink gyűlése" (*nostrorum primatum conventus*, I. 25. §) által hozott dekrétumokra hivatkoznak. E gyűléseken a fent előadottak szerint a meghatározott alkalmakra összehívott törvénynapokat kell érteni, amikor a király a főpapokkal és főurakkal való tanácskozás után határozott, de az összesereglett vitézek és a nép előtt is kihirdették a törvényeket.

Hasonló lehetett ez a törvényhozás Nagy Károlyéhoz; 813-i törvénynapjairól így ír a moissaci krónikás: „Szeptember havában ez említett Károly minden országából és birodalmából nagy népgyűlést (*conventum magnum populi*) tartott aacheni palotájánál... itt 46 kapitulumot hozott, olyan ügyekről, amelyek Isten egyházát és a keresztény népet érintik."

Magyarországon a fehérvári törvénynapok (augusztus 15.) vethetők össze Nagy Károly aacheni birodalmi gyűléseivel, s Gellért nagyobb legendája szerint már István tartott ott e napon gyűlést, melyre a főpapok összejöttek. A legendaíró azonban a későbbi gyakorlat ismeretében fogalmazott, s ha István uralkodása első felében tartott országos gyűlést, akkor azt elsősorban korábbi székhelyén, Esztergomban tarthatta.

Ami a törvények írásba foglalását illeti, ezért felelős a „főkápláni" tisztet betöltő esztergomi érsek volt; hogy azonban ő személyesen fogott-e tollat avagy klerikusát bízta meg az összeírással, mint Seraphin érsek Alberikot Kálmán korában, arra nem könnyű választ adni. Törvényeink egyik kiváló kutatója, továbbfűzve azt a régi gondolatot, hogy a törvényeket és az Intelmeket egy személy írta, felvetette, hogy a közös szerző Asztrik-Anasztáz esztergomi érsek lehetett. Ami az Intelmek és a törvények közös szerzőségét illeti, a felhozott stiláris és tartalmi egyezések önmagukban nem elegendők ennek bizonyítására, és a kérdés eldöntése behatóbb vizsgálatot igényel. Az azonban biztosra vehető, hogy Magyarország érseke ugyanúgy átolvasta, ellenőrizte és javította a törvények szövegét, mint minden királyi oklevelet, melyen az érsek neve mint ellenőrzőé szerepelt.

Egyébként István I. törvénykönyvében a büntetések kiszabása ugyanazokkal a szavakkal történt, mint a korabeli nyugati oklevelekben, ami arra enged következtetni, hogy a fogalmazó az oklevélírás-

ban járatos volt. Mindamellett nem Heribert C. volt az I. törvény írója; ő ugyanis nem használta az itt előforduló *fiscus* szót, hanem ehelyett mindig *camerát* írt, de nem élt a törvényfogalmazó néhány kötőszavával (pl. *quoniam, idcirco*) sem, s a törvény jellegzetes *maior et minor* fogalompárja Heribert C.-nél mindig *magnus et parvus*.

A II. törvénykönyvet, stiláris elemeiből ítélve, nem az I. törvénykönyv írója fogalmazta, s más István kori írásműhöz sem tudjuk kapcsolni.

Könyves Kálmán törvénye (I. 34. §) hivatkozik Szent István olyan törvényére, amely a vásári árusokra kivetett vámról szól, de ezt a két reánk maradt törvénykönyv nem tartalmazza.

Ez a körülmény azzal magyarázható, hogy a király minden dekrétumát nem őrizték meg. A ma ismeretes törvénykönyvekből elsősorban a gazdasági életre (pénzverés, kereskedelem, vásártartás) vonatkozó cikkeket hiányoljuk (hiányzik pl. a vasárnapi vásározás elrendelése), s így feltehető, hogy voltak ilyen irányú rendelkezései is; ezeket bizonyára azért nem őrizte meg az utókor, mert gazdaságilag meghaladottakká váltak (Szent László már tilalmazta a vasárnapi vásártartást!) s erkölcsi tartalmuk nem volt.

István király törvényhozása nem terjeszkedett ki számos olyan bűnre, amit a keresztény erkölcsi felfogás annak tartott. Ilyen esetben a „vezeklés" kiszabását áthárította az egyházi bíráskodásra. A gyilkosságot pl. a törvénykönyv csak akkor büntette, ha az a magántulajdont sértette, így a gyilkos szolga okozta kár megtérítése, ill. a szolga megváltása ügyében rendelkezett (II. 3–4. §), továbbá a feleség megölése esetében, amikor a gyilkos férj az asszony családjának vérdíjat tartozott fizetni (I. 15. §). A gyilkosság és más „erkölcsi" bűnök megtorlása az egyházra hárul, amely a bűnöst a vezeklés különféle módozataival sújtotta. Arra nézve, hogy a világi törvénykezés mellett külön egyházi törvénykezés is volt, amely vezeklés (penitencia) kirovásával büntetett, jellemző, hogy a megtérő bolgár cár 864-ben nemcsak világi törvényeket *(leges mundanas)* kért a pápától, hanem meg akarta kapni a „vezeklés-bíráskodás" *(iudicium poenitentiae)* kánonjait is, mire I. Miklós pápa adott világi törvénykönyveket *(libros, codices)*, de az egyházi törvényekre azt válaszolta, hogy azokat „püs-

pökeink, akiket hazátokba küldünk, írásban magukkal viszik, vagy a nálatok lévő püspök megmutatja, de nem való, hogy világiak ilyet birtokoljanak".

Súlyos bűnökre, mint pl. emberölés, az egyház börtönbüntetést is szabott ki, ami az akkori higiéniai viszonyok között könnyen halállal végződhetett. A keresztény vallás elleni bűnöket István király a püspök elé utalta azzal, hogy ha a bűnös az egyház által kirótt büntetést vonakodna elviselni, hétszeresen bűnhődjék, ha pedig tovább is makacskodna, adják át a király bíróságának (I. 13. §). A boszorkánysságba harmadszor visszaeső is az egyháztól a világi bírák elé került (I. 33. §). A király tehát hathatós segítséget nyújtott az egyházi büntetések végrehajtására.

Az új királyságban a bírói hatáskör tekintetében két egymást keresztező elv érvényesült: a függőség szerinti és a területi illetékességi. Ami az elsőt illeti, a király vagy udvari bírája (1055-ben szerepel) ítélkezett a jobbágyurak, ill. a nemesek felett és az egyházak birtokügyeiben, a fő méltóságok pedig szolgálónépeik felett, mint ahogy a nádor lett az udvarnokok bírája. De 1002-től királyi egyházak is megkapták a bíráskodás jogát népeik felett. Ezzel szemben az ispán és a megyei bírák a saját területükön lakók felett ítéltek, s e gyakorlatot László és Kálmán is szorgalmazta a század végén. Mindez azonban nem jelenti, hogy a területi illetékesség új elv volt, mert az ispán saját népein kívül már István korában „rendőrbírói" hatáskörben lépett fel a területén lakókkal szemben, s feltehető, hogy a vármegyétől gyakorta távollévő ispán bíráskodásának helyettesítésére korán kialakult a királybírói intézmény, amit vármegyénként több bíró látott el.

Ha István király törvényhozását a jogrend fejlettsége szemszögéből vizsgáljuk, két síkon mutatkozik meg a párhuzamba állítás lehetősége: egyrészt a bíráskodás egyetemes fejlődése szempontjából, másrészt a keresztény morál érvényre juttatása szempontjából.

A jogrendek fejlődésében a kezdetlegestől a fejlett felé haladva az alábbi rendszerek figyelhetők meg: nemzetségi bosszú, egyezkedés, végül állami büntetőjog.

Amíg a nemzetségi szervezetet sokáig őrző horvát társadalomban a vérbosszú szokása a XV. századi jog élő része volt, addig István

törvényeiben a vérbosszúra tilalmazás formájában sem akadunk. Van ugyan néhány törvényhely, amelyet a „bosszú" tilalmazásának is lehet magyarázni, de más értelmezés is lehetséges. Mindenekelőtt a tilalmazott kardrántás, gyújtogatás és házra törés (I. 16., 32., 35. §) olyan büntetendő cselekmény, amellyel fejlettebb viszonyok között, így a XIII–XIV. századi hatalmaskodások során is gyakran találkozunk, de az egyéni bosszú, mint bűn elkövetésének indítéka, ma sem halt ki.

A családi bosszúállás halovány visszfénye tükröződik az alábbi törvényben: „I. 34. A varázslókról. Hogy az Isten teremtménye a rosszindulatú emberek minden ártalmától mentes maradjon, és senki mástól ne kelljen veszteséget elszenvednie, csupán az Istentől, aki a gyarapodást is adja, a szenátus végzése szerint nagy, elrettentő tilalmat állítunk a kuruzslók és varázslók elé, hogy semmiféle személy ne merjen varázslással vagy kuruzslással bárkit is elméjének állapotában megrontani vagy megölni. Mégis, ha valaki, akár férfi, akár nő, a jövőben ezt merészelné, adják át a varázslással megrontott kezére, vagy rokonai kezére, hogy azok akaratuk szerint ítélkezzenek fölötte. Ha pedig jóslással foglalkozókat találnak, amit a hamuban csinálnak vagy hasonló módon, a püspökök ostorozással javítsák őket."

Ha a törvénycikket, melynek megalkotása kifejezetten a szenátus, benne a püspöki kar akaratával történt és a végrehajtásban a püspöknek is szerepet juttat, egészében vesszük vizsgálat alá, akkor nyilvánvaló, hogy itt elsősorban a pogány varázslás elleni keresztény fellépésről van szó. Arra, hogy egy művelt középkori keresztény pap hogyan tekintett a különféle varázslásokra, szemléletes képet ad a XIII. századi Rubruk ferences utazó leírása a mongolok között észlelt varázslásokról. Elítélte a jövendőmondást, melyet a sámánok a parázsba tett juhlapocka repedéseiből olvastak ki, de még hevesebben kelt ki egy örmény-keresztény álpap kuruzslásai ellen, aki a hozzá forduló betegeknek olyan kotyvalékot adott, hogy némelyikük belehalt. Ha tehát a varázslót azzal büntették, hogy varázsitaltól megbetegedett ember kezére adták, ezzel elsősorban nem az egyéni bosszúnak nyitottak szabad utat, hanem a kuruzslóknak állítottak „nagy, elrettentő tilalmat", s ugyanezt célozta az is, ha a kuruzslót a varázsitaltól megölt ember rokonainak adták ki. Az utóbbi intézkedés inkább rokon a „vérdíjjal", a megölt családjának adott anyagi elégtétellel.

Az a körülmény, hogy a nemzetiségi vérbosszúnak XI. századi törvényeinkben sincs olyan emléke, mint a XV. századi szláv törvényekben, arra mutat, hogy a magyar társadalom ősi finnugor nemzetségi szervezete régen felbomlott, hogy a sztyeppei tartózkodás alatt a török típusú, mesterségesen kialakított törzsi és nemzetségi kereteknek adja át a helyét, amelyben az úr-szolga viszony is megjelent.

A magyar társadalom jogi szemléletére inkább az *egyezkedés* volt jellemző. Ennek hagyománya él István törvényeiben, amikor a feleséggyilkost az asszony szüleivel való egyezkedésre utasítja (I. 15.§), és amikor a nőrablót 10 tinóra bünteti akkor is, „ha utána a leány szüleivel kiegyezett" (I. 27. §).

A feleség díja felett való egyezkedés visszanyúlik az etelközi tartózkodás idejébe. A IX. század végi magyarok házassági szokásának leírásában olvasunk arról, hogy a vőlegény atyja egyezkedik a leány atyjával egyrészt arról, hogy milyen értéket adnak a leányért, másrészt arról, hogy mit visz a leány hozományként magával. István király törvényhozása azonban túllép a sztyeppei viszonyok közt kialakult egyezkedésen, és kifejezetten a büntetőtörvény mellett tör lándzsát, amikor a leányrabló vitézt akkor is 10 tinóra bünteti, ha a vitéz közben megegyezett a leány szüleivel. A leányrabló vitéz 10 tinóra és a közrendű 5 tinóra való büntetése, mely egyezik a feleséggyilkos vitéz és közrendű által fizetendő vérdíjjal, végső fokon az asszony egyezkedésen alapuló vételára helyébe lépett.

István király törvénykönyvei a korábbi fázist meghaladó *büntetőtörvény* szintjén állanak, és e nemben az első ilyen alkotások a kelet- és észak-európai „újbarbár" népek jogfejlődésében.

István király I. törvénykönyvének bevezetésében a következő áll: „...mivel minden nép *(gens)* saját törvényei szerint él, azért mi is... országunkat *(monarchiam)* kormányozván, a régi és új császárok példáját követve, törvényhozó elmélkedéssel meghatároztuk népünk számára *(nostre ... genti):* miképpen éljen tisztességes és békés életet." Abból az elvből, hogy minden nép *(gens)* saját törvényei szerint él (ami egyébként az egykorú nyugati jogbölcseletnek is alapgondolata), következnék, hogy István országában a fekete magyarok, ill. székelyek, a nemzetségi szervezetben élő dél-pannóniai szlovének (tótok), a ki-

sebb közösségek (pl. káliz-böszörmények, dunai bolgárok, marótmorvák, fehér horvátok) régi szokásjoguk szerint élhettek. A törvény ezt egyrészt lehetővé teszi azáltal, hogy nem rendezi átfogóan a magyar birodalom jogviszonyait, és nem kodifikálja teljességében a magyar szokásjogot, másrészről azáltal, hogy intézkedéseivel az egész magyarországi társadalmat a nyugati császárságban kialakított keresztény jogrend részesévé akarja tenni, amelyet „latinok" és „germánok" egyaránt elfogadtak, s amelynek a pannóniai szlávok is többé-kevésbé részesei voltak a IX. században. Az univerzális keresztény jogrendet a társadalom túlnyomó része elé ideálként lehetett odaállítani.

Voltak ugyan Magyarországon más tételes vallások képviselői, mohamedánok és zsidók is, de amikor egy egész pogány nép keresztény hitre térítéséről volt szó, ezek „megtérítése" másodlagos kérdéssé vált.

Mindamellett a törvény elsősorban a magyar nép és a magyarsággal együtt élő, nagyállattartó „fekete magyarok" és a fejlettebb, ekés földművelést folytató dunai szlovének viszonyait tartotta szem előtt; az 5 tinó büntetést ugyanis csak ezek tudták megfizetni, a peremterületeken élő és nyestbőrrel adózó szlávoknak legfeljebb a nemzetségfői tudták előteremteni. A Száva vidéki szlávok még 1090 körül is „gentilis" viszonyok között éltek, ami „pogányság" mellett régi szokásjoguk megtartását is jelentette. A törvénykönyv abban a mértékben nem volt átfogó, hogy ezekre is kiterjeszkedett volna; hatósugara lényegében addig terjedt, amíg a templomba járást ellenőrizni tudó ispánok és presbiterek hatalma.

E terület nagyobb volt, mint régebben vélték, hiszen a főemberek nyári szálláshelyei és a határispánok védelmi berendezései kiterjedtek a gyepűelvére is, a gyepűelve azonban – a későbbi Szlavóniát (régi nevén Tótországot) nem számítva – olyan gyéren lakott volt, hogy a törvényhozás ugyanúgy számításon kívül hagyhatta, mint a megfogyatkozott számú mohamedán és zsidó közösségeket.

Amikor István a „régi és új császárok" módjára büntető törvénykönyvet adott népének, a magyarság olyan jogviszonyok között élt, ami a fejlettebb jogrend befogadását és megtartását lehetővé tette.

Ha István király két törvénykönyvét összehasonlítjuk a korabeli nyugat-európai törvényekkel, azt tapasztaljuk, hogy a magyar törvényhozó a nyugati törvények és zsinati határozatok végzéseit szem előtt tartotta, sőt több helyen szó szerint merített belőlük, de ilyen esetekben is alkalmazta azokat a magyar viszonyokra. Így pl. Magyarországon ez idő tájt kezdtek el pénzt verni, és a rendszeres pénzforgalom még nem alakult ki. A félnomád magyar társadalomban a bizánci aranypénz mellett a tinó volt az állandó értékmérő. Ennek megfelelően pénzbüntetés helyett többnyire tinóban szabta ki a büntetést, a bűnös társadalmi helyzete szerint állapítva meg a tinók számát. Így pl. a feleséggyilkos vérdíja három kategóriába volt osztva: a comesek ötven, a vitézek tíz, a *vulgaris* közrendűek öt tinó büntetést fizettek (I. 15. §).

István király törvényei szigorúak voltak, hiszen a kor szigorú törvényhozását tükrözik. A magyar szokásjog tükröződik a „szemet szemért, fogat fogért" elv alkalmazásában, amikor a mást megcsonkító embert ugyanazon testrésze csonkítására ítélte (II. 13. §), a frank törvényhozásban a csonkítást pénzért meg lehetett váltani. Ettől eltekintve István király törvényei humánusabbak voltak a korabeli Európa törvényeinél. A burgund törvény szerint a tolvaj rabszolga halállal bűnhődik; István ezt úgy enyhítette, hogy csak a harmadszori visszaesőt sújtotta halálbüntetéssel (II. 6. §). Még jellemzőbb, hogy István a böjt megszegőjét egyheti elzárásra és koplalásra ítélte (I. 10–11. §), ugyanakkor kortársa, Bolesław Chrobry lengyel fejedelem olyan törvényt hozott, hogy a böjt megszegőjének a fogait húzzák ki.

Az a körülmény, hogy István király törvényhozása a szomszédos államokhoz viszonyítva humánusabb volt, és a szigorú, de igazságos törvények betartását a király hatalma országszerte biztosítani tudta, messzemenő következményekkel járt. Ha Magyarország gazdasági és kulturális fejlettség tekintetében nem tudta is felvenni a versenyt a nagy múltú európai országokkal, jogbiztonság tekintetében az élre került a középkori Európában. Ennek eredményeképpen Európa minden részéből megindult a bevándorlás Magyarországra, és itt a legkülönbözőbb nemzetiségűek, vallásúak és foglalkozásúak megtalálták boldogulásuk helyét.

A magyar krónika és Szent István legendái egyaránt kiemelik, hogy az időben özönlöttek a különféle jövevények *(hospes*ek*)* Magyarországra. Még inkább kifejezésre jut ez azokban az intelmekben, amelyeket Szent István fiához, Imre herceghez intézett, s amelyeket nevében valószínűleg Asztrik-Anasztáz, esztergomi érsek foglalt írásba.

Az Intelmek VI. fejezete a hospesek megtartásával és istápolásával foglalkozik. Ebben foglaltatik a következő nevezetes és sokat idézett mondata: „Mert amiként különb-különbféle tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb tudást és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő."

Ezt a passzust sokan úgy magyarázták, mint a bölcs nemzetiségi politika első megnyilvánulását. A középkorban azonban nemzetiségi kérdés még nem volt, s így István király szavai nem értelmezhetők a „kisebbségekre". Itt inkább a középkori központok nemzetköziségéből származó előnyről van szó. A királyi udvar fényét az emelte, ha külföldi királynő és kíséret mellett idegen testőrsége volt; az egyházi központoknak dísze volt egy-egy nagy tudású itáliai, francia vagy német főpap, egy-egy külföldi szerzetescsoport. A gazdasági életet pedig fellendítették a külföldi kereskedők és kézművesek, de haszon származott a mezőgazdaságra is az új agrártechnikát meghonosító telepesekből.

Magyarországon a beköltözést elősegítették a király házassági kapcsolatai a szomszédos országokkal. Szent István feleségével, Gizella bajor hercegnővel német lovagok, papok és kézművesek vándoroltak be. István sógora, Orseolo Otto, velencei dózse volt. Velencéből nem csupán a dózse fia, Péter költözött be, hanem olasz vitézek és papok, köztük a legnevezetesebb, az utóbb mártírhalált halt Szent Gellért püspök is. István fia, Szent Imre, bizánci hercegnőt vett feleségül, aki udvarhölgyeivel később egy görög apácakolostornak vetette meg alapját Magyarországon, de templomépítésekhez is érkeztek görög kőfaragók.

Sajátos értelmezést nyertek az észak felé mutató régészeti kapcsolatok. Az a körülmény, hogy István király dénárai az Északi- és Keleti-

tenger környékén a Faerøer-szigetektől a Ladoga-tóig elterjedtek, valamint az, hogy a Dunából díszes viking fegyverek kerültek elő, nem csupán kereskedelmi kapcsolat eredményei. István király testőrsége ugyanúgy normann–varég–rusz zsoldosokból állott, mint a kijevi és bizánci testőrség.

Skandinávián és Kijeven át érkezett Magyarországra két angol királyi sarj is: Eadmund Ironside két fia, Eadmund és Edward. Eadmund Magyarországon halt meg, Edward itt vette feleségül Agathát, itt születtek gyermekei, köztük skóciai Szent Margit, de aztán, négy évtizedes számkivetés után, 1057-ben visszatért velük Angliába. Tartózkodásuknak egy sajátos emléke maradt Magyarországon: a magyar királyokat ezután az angolszász koronázási ordo szerint koronázták.

István király kereste a jó viszonyt a szomszédos szláv országokkal is, és ha ez nem mindig sikerült, abban nem ő volt a hibás. István egyik nénje Bolesław Chrobry lengyel fejedelemhez ment nőül, ez azonban magyar feleségét gyermekével együtt még Géza idejében eltaszította, hogy mással kössön házasságot. Az természetes, hogy az asszony gyermekével hazatért; az viszont István keresztény rendjének következménye, hogy Cseh- és Lengyelországból Magyarországra költöztek Szent Adalbert közvetlen munkatársai, s ezeket további bevándorlók követték.

István ifjabb húgát a bolgár trónörökös űzte el, hogy görög ágyasával éljen együtt. Ez a nővér is Magyarországra menekült fiával. A magyar–bolgár viszony megromlása Bulgária számára végzetessé vált. Éppen abban az időben következett be, amikor II. Bazileiosz görög császár, aki kortársaitól a „bolgárölő" melléknevet kapta, Bulgária elleni hadműveleteit elkezdte. A két évtizedig tartó és Bulgária önállóságát megszüntető háborúsághoz a császár István király támogatását is elnyerte.

Ennek a szövetségnek egyébként egész Európa számára nagy jelentőségű eredménye lett. 1018-ban, amikor Bizánc és Magyarország határa az Al-Duna és Száva vonalán állapodott meg, István király megnyitotta a Jeruzsálembe vezető szárazföldi zarándokutat Magyarországon át. Ez a rómaiak alatt használt ókori út a népvándorlás elin-

dulásával szűnt meg, és hat évszázados szünet után ekkor nyílt meg újból. Ez pedig annyit jelentett, hogy a zarándokok nem voltak többé a hajósok kapzsiságának és a kalózok veszedelmének kitéve, hanem olyan szárazföldi úton mehettek, melynek biztonságát királyi várak sora őrizte, és az ellátásról a várak alatt létesített piacok gondoskodtak. Szent István, hogy a zarándokok útját külföldön is megkönnyítse, négy szállóházat alapított Magyarországon kívül: Jeruzsálemben, Konstantinápolyban, Ravennában és Rómában.

Az európai kultúrvilág háláját a kortársak dicsérete zengi. Odilo clunyi apát, a szerzetesi reformmozgalom francia vezéralakja, István királyhoz intézett levelében ezt írta: „Hogy lelketekben mekkora szenvedély árad isteni vallásunk tisztelete iránt, csaknem az egész világ hirdeti, de különösen azok tettek rólatok igen bőven tanúságot, akik az Úr sírhelyétől visszatértek."

Berno reichenaui apát, a német császár bizalmasa, Istvánhoz írott levelében megköszönte, hogy két szerzetesét segítette a jeruzsálemi zarándoklásban, és közölte, hogy István és felesége, Gizella nevét bevezették az „Élet Könyvébe".

A zarándokút megnyitása nem csupán vallásos cselekmény, hanem okos gazdasági lépés is volt. A zarándokút a kelet–nyugati kereskedelem fő szárazföldi ütőere lett. A távolsági kereskedők Magyarországon átmenve vámot fizettek, és ez a királyi kincstárat gyarapította.

István király adminisztrációjával is alkalmazkodott az új forgalmi úthoz. Mivel az új zarándokút Pannóniát a legrövidebb vonalon szelte át, és elkerülte Esztergomot, új világi székhelyet létesített Székesfehérváron, és itt építette fel azt a bazilikát, amelyet királyi kápolnának és temetkezőhelynek szánt.

Esztergom és Székesfehérvár mellett a püspökségek és apátságok lettek a nyugati kultúra szétsugárzói; a monostorok közül Pannonhalma közvetítette a montecassinói bencés művelődést. Megjegyzendő, hogy a magyarok a megkeresztelkedés előtt is rendelkeztek egyfajta sajátos keleti műveltséggel. A Kaukázus feletti türk-kazár birodalom érdekkörébe tartozva vezetőik eltanulták a türk rovásírást. Ez a rovásírás díszíti a nagyszentmiklósi kincset, és ezen írtak az Erdélyben lakó székely magyarok a XVI. századig. Ez az írás azonban

ugyanolyan gyűlöletes volt a keresztény papok számára, mint a pogány papok varázslása és az énekmondók hősi énekei. A magyarok eredetét, harcait és pogány vezéreit megéneklő regösök ellen a király nem erőszakosan lépett fel, hanem állami felügyelet alá helyezte őket. Minden vármegyében összetelepítették őket egy-egy faluba, ezt pedig a várispán alá rendelték. Ennek a működésnek meglett az eredménye: a magyar hősi énekekből és történeti mondákból csak egy-két töredék került be a XI. század végén meginduló geszta-irodalomba, csak azok, amelyek nem álltak ellentétben a dinasztia érdekeivel. Az Árpád-ház belső ellenzékének énekmondóit elhallgattatták, és a kalandozó magyarok harcait dicsőítő énekek közül is csak azok maradtak meg, amelyek a XI–XII. században politikailag hasznosíthatók voltak, lelkesítették a katonákat a német császár vagy a görög császár ellen.

István király minden békeigyekezete mellett belesodródott a szomszédok elleni harcokba.

A Bulgáriával való rossz viszony után volt lengyel sógorával is ellenséges viszonyba került, bár teljesen megalapozatlan egy XIII. századi zavaros krónikának az az állítása, hogy Bolesław Chrobry nagy területet foglalt el Magyarországból. Német sógora, II. Henrik halála után az új német császár, I. Konrád intézett támadást Magyarország ellen, de seregét elvesztve kellett hazakotródnia (1030). Végül Erdélyben véres harcban győzte le a betörő nomád besenyőket.

István a templomépítő és törvényhozó a csatatéren is sikeresnek bizonyult; minden hadjáratában győztes maradt.

Hogyan tükröződött a nagy uralkodó képe az utókor felfogásában?

A magyar krónika- és legendairodalom mindenkor alá volt vetve a dinasztikus és egyházi érdekeknek, és ez hozta magával, hogy már röviddel halála után Szent István képe az irodalmi ábrázolásban torzulást szenvedett.

István királynak egyetlen fia és trónjának örököse, a szent életű Imre, 1031-ben meghalt. Mivel István féltette a frissen szervezett keresztény állam ügyét az uralomban soron következő unokaöccsétől, a görög keresztény nevet viselő Vazultól, inkább nővérének fiát, a velencei Orseolo Pétert jelölte utódjának. A mellőzött Vazul össze-

esküvést szőtt, mire az udvar küldöttei megvakították. Szent István halálát (1038) és Péter uralomra jutását országos zűrzavarok követték, s ez pogány lázadásba torkollott. Ebben a helyzetben hívták haza Vazul külföldre menekült fiait, és 250 éven át az ő leszármazottai viselték a „szent koronát".

A Vazul-fiak számára István gyűlölt, kegyetlen uralkodó volt, de az ő koronája örököseinek tekintették magukat. Ez eredményezte, hogy amikor az első magyar történetet – tulajdonképpen a Vazul-ág történetét – megírták, Istvánra viszonylag kevés szót pazarolnak, ábrázolásában a kegyetlenség és a szentség vonásai váltakoznak. Az 1083 előtt írt nagyobb Szent István-legenda, mely abból a célból készült, hogy Rómában a szentté avatást engedélyező zsinaton felolvassák, az erényeket és a csodának tekinthető eseteket emelte ki, amivel megvetette alapját az irodalomban a vértelen szent ábrázolásának. Az 1100 körül írt kis legenda a nagyobbikat kiegészítő szándékkal készült, de az írót az is vezette, hogy Könyves Kálmán keménykezű uralkodását „Szent István-i" példaképpel igazolja, s időben távolabb állván Szent Istvántól valótlan tetteket is tulajdonított neki. Az egymást másoló krónikák emellett tovább hagyományozták a keménység vonásait.

E tág skálájú jellemzésből az utókor mindig azt ragadta ki, amely a célnak megfelelt. Mindenki megtalálta benne azt, amit keresett: bigottság és tettrekészség, magyar nacionalizmus és magyarellenesség bőven táplálkozott belőle. Az objektív képre törekvők Szent István jellemzéséből főként egy végletes ellentétet emeltek ki: valaki nem lehet egyszerre szent és kegyetlen, s ha a szentség képét vallásos szövegek őrizték meg, ezt nyilván a vallásos nemzeti propaganda szülte.

Bár ez az ellentét nem feloldhatatlan, hiszen minden „szent ügy" következetes megvalósítója szükségszerűen emberi sorsokba ütközik, a kérdésfeltevés tisztán elméleti, s így vég nélkül vitatható.

Ha közelebb akarunk férkőzni az államszervező király portréjához, csak kortársak nyilatkozatainak adhatunk hitelt.

Önmagában már Odilo és Berno idézett levele is sokat mond, ez azonban még lehet a keresztény Európa számára tett cselekmény elismerése is. Mindamellett Odilo leveléből megtudjuk, hogy István király szentek ereklyéinek elnyerése végett fordult hozzá. Ez össz-

hangban van a lotharingiai Leodvin püspök elbeszélésével, aki nem sokkal a király halála után ezt írta bulgáriai hadjáratáról: „Midőn a konstantinápolyiak zsákmányoltak, és a várost kirabolták, az igazhívő István elfordult a fosztogatástól. Belépve a Szent György templomba, az itt talált ereklyéket elhozta, gondozta, és egész életén át megőrizte." Ezeket olvasva nem lehet vitás, hogy István király az őszintén és mélyen vallásos uralkodók közé tartozott. Ez a maga korában nem volt páratlan jelenség, sőt azt mondhatnánk, hogy az ezredforduló táján ez volt az uralkodó „ideáltípusa". Ilyen volt a szentek sírjához zarándokló III. Ottó császár, aki Itáliában úgy utazott, hogy sátrában szentek ereklyéi voltak felállítva. A kortársak harmadikként Sancho spanyol királyt emelik ki a szent emberek barátságát kereső uralkodók közül.

István vallásossága mindamellett nem merült ki bigottságban. A magyarok iránt barátságtalan német Thietmar, a kortárs, kiemeli István nagylelkűségét, arról szólván, hogyan bánt nagybátyjával, a legyőzött Gyulával, aki a lengyel fejedelemhez menekült, és szolgálatába állt. Gyula „midőn feleségét a fogságból nem válthatta ki, ellenségétől, unokaöccsétől mintegy ajándékképpen megkapta. Sohasem hallottam valakiről, aki így kímélte a legyőzöttet".

Ha ehhez hozzávesszük azt, hogy a német kancelláriáról Magyarországra jött császári írnokok, akik Szent István okleveleit fogalmazták, a király jelzőjét feltüntető formulában a német király „legdicsőbb" és „legyőzhetetlen" jelzője helyett István neve mellé „jámbor" és „kegyes" jelzőt írták, akkor nem lehet vitás, hogy Istvánt a kortársak keresztény példaképnek, „szent életűnek" tekintették. A XI. században a „szent" jelzőt nem csupán szentté avatottak nyerték el, hanem életükben is megkapták a kereszténység ügyéért aktívan tevékenykedő papok és uralkodók. Így pl. *beatissimus*nak titulálta a tihanyi alapítólevél írója azt a Miklós püspököt, aki az összeírást szerkesztette, avagy *sanctissimus rex*nek, a „legszentebb királynak" írta a zárai apátnő Könyves Kálmánt 1105-ben. Amikor tehát 1083-ban a megvakított Vazul dédunokája, László, a magyar lovagkirály, pápai engedéllyel Szent István testének felemelését rendelte el, nem vallásos propagandát fejtett ki, hanem egy olyan jelzőt szentesített, amelyet az

európai kultúrvilág és a magyar nép szemében a nagy király még életében kiérdemelt. Kiérdemelte egyéniségével és életművével: a magyar állam megszervezésével, amellyel népünk fennmaradását biztosította immár egy ezredévre.

GYÖRFFY GYÖRGY

[ELIGAZÍTÓ]

Szent István korában – s általában a középkorban – törvény és törvényhozás egészen más valami volt, mint ma. A jogi életet nem törvények, valamely törvényhozó fórum által hozott jogszabályok rendezték, hanem a szokásjog, mely a középkori fikció szerint generációk óta érvényesül, él, mint régi jó idők jó szokásai. Volt törvényhozás, voltak valamely arra hivatott faktor által hozott és írásba foglalt törvények is, hiszen kijegecesedett szokásjog mellett is szükség volt mindig újításokra is.

A pogány magyarok is őshazáikból magukkal hozott szokásjoguk szerint éltek. De midőn Szent István Magyarországot bekapcsolta az európai keresztény kultúrközösségbe, akkor egyházi és vallási újításaival s az új, nyugati intézmények meghonosításával is szükség lőn új törvények kiadására. Így jött létre Szent István két törvénykönyve, mégpedig ugyanazon a módon, mint a korabeli többi európai államban: a király tanácsosai meghallgatása után hozza azokat, anélkül, hogy ebben a törvényadó működésben más is kötné, mint a vallás parancsai, az egyházi törvények, s általában, amit jogosnak tekintenek. Szent István törvényhozásában, mely mint említettük, a királyi tanácsban jött létre, igen nagy szerepe van a tanácsadóknak, különösen az egyháziaknak egyházi ügyekben, s innen van, hogy némely rendelkezés – az első könyv első fejezetére gondolunk – egyenest a királynak adott utasítás.[1] Mint Szent István minden újításában, törvénykönyveiben is igen erős külföldi, különösen német hatás tapasztalható. De nem maradt nyom nélkül az első magyar törvénykönyvön a magyar szokásjog sem, így belekerül abba az ősi magyar – német és

[1] Ebből a szempontból mellékes, hogy ezt a fejezetet csaknem szó szerint vették át a 847. és 852. mainzi zsinathatározatokból. / *Závodszky:* i. m. 15–16.

szláv rendszerektől eltérő – vérdíjrendszer, s egyes elemeivel az ősi birtokjog is.

Szent István törvényhozása nem terjed ki a jogélet egész területére, nem célja annak sem a magyar szokásjog kodifikációja, sem pedig valami új, nyugati jog bevezetése a régi, pogány magyar szokásjog helyére. Szent István törvényei többségükben egyházi intézkedések, vagy karitatív természetűek, vagy pedig a király személyének, vagyonának védelmével, a királyi népek jogviszonyai rendezésével, a belső béke biztosításával foglalkoznak. Joggal nevezhetők tehát e részükben a királyi Magyarország törvénykönyvének. Egyes részeikben azonban, túlmenve a királyi tisztviselők és népek jogviszonyai rendezésén, kiterjeszkednek a szabad, a királlyal különleges – mint ma mondjuk: magánjogi – kapcsolatban nem lévő magyarokra is. Így a személyes szabadságot biztosító XXII. fejezet, a birtok vagy legalábbis birtokkategóriák feletti – szabad rendelkezést leszögező I. 6. (7) és II. 2. fejezetek, a bűnügyekben intézkedők, szép bizonyságául annak, hogy a magyar állam már Szent István korában is kiterjedvén minden magyarra, közjogi jellegű, s magánviszonylatokra nem redukálható. Sőt Szent István törvényei a szabad magyaroknak még magán népeire is kiterjeszkednek, így a külföldi hatást *nem* mutató I. 23. és 24. fejezetek, s nem maradtak ki Szent István törvényeiből a szabad magyarok szolgái (rabszolgái) sem.

A szöveg kiadásában a *Scriptores rerum Hungaricarum* forráspublikációban követett alapelveket tartottuk szem előtt, bár attól itt-ott eltértünk, pl. abban, hogy – *egy* kézirat kiadásáról lévén szó – hívebben ragaszkodtunk a kézirathoz, még hibáiban is. A fordításban az eredeti szöveg sajátságait kívántuk lehetőleg híven visszaadni, az eredeti gondolatfűzését, képeit, ragaszkodva, amennyire lehetett, az eredeti fogalmazása, nyelvtani sajátságaihoz is.

A fordításban *Nagy* Gyula irodalmi értékű, a Magyar Törvénytárban megjelent fordításának, a kiadásban *Závodszky* Levente mintaszerű kiadásának vettük jó hasznát.

Magáról a kéziratról röviden csak annyit, hogy az a XII. századból származik, s egészen 1934-ig, mikor is Nemzeti Múzeumunkba került, a Felső-Ausztriában fekvő admonti, Szent Benedek-rendi ko-

lostor sok más kincset tartalmazó könyvtárában őriztetett. Hogy oda mikor, mi úton került, azt ma már nemigen lehet biztosan megállapítani. De külföldön lappangván, míg 1846-ban a nagynevű német történettudós, Wilhelm Wattenbach fel nem fedezte,[1] itthon kimaradt a magyar törvénykiadásokból, s Szent István törvényei a magyar Corpus Jurisba a XVI. századbeli ún. Ilosvay-kódex[2] és más későbbi kéziratok szövegével jutottak be.

A kódex leírása: XII. századbeli hártyakézirat, minden valószínűség szerint Magyarországon készült, 8 levélre terjed, 188×139 mm nagyságú, s mai alakjában csak 119–126 levele (és a 15. quaterniója) egy, az admonti könyvtárban maradt, 712. számú nagyobb kéziratnak.

Irodalom: Szent István törvényeinek legfontosabb kiadásai: *Endlicher,* Stephanus; Monumenta Arpadiana. Szent Gallen, 1849; *Magyar Törvénytár* (millenniumi emlékkiadás). Budapest, 1899, benne *Nagy* Gyula említett fordítása és *Závodszky* Levente: A Szent István-, Szent László- és Kálmán-korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest, 1904.

A törvények forrásaira ld. *Závodszky* idézett művén kívül: *Schiller,* Felix: Das erste ungarische Gesetzbuch und das deutsche Recht. *(Festschrift,* Heinrich Brunner, Weimar, 1910. 379–404. ll.); *Madzsar* Imre: Szt. István törvényei és a Lex Baiuvariorum. (*Történeti Szemle.* 1921, 48, kk. ll.); *Sawiczki,* J., von: Zur Textkritik der Gesetze Stefans des Heiligen. (*Ung. Jahrbücher.* IX. 1929. 395–425. ll. Ld. még a tárgyi jegyzetek közül az elsőt.) A bevezetésben is, a tárgyi jegyzetekben is elsősorban *Hóman* Bálint: Magyar Történet I. kötetére támaszkodtunk.

Jelmagyarázat: A szövegi jegyzetekben ragaszkodtunk a szokásos latin jelzésekhez: *om.* (-ittit): elhagyja, *add.* (-it): hozzáteszi. Az anakronisztikus „articulus" (cikkely) helyett a kornak és szövegnek megfelelő „fejezet" (capitulum) kifejezést használtuk.

BARTONIEK EMMA

[1] Ld.: Archiv d. Gesellschaft f. ältere deutsche Geschichtsforschung. X., 643–4, ahol az eredeti Admonti kódex leírása is található.

[2] Az Országos Széchényi Könyvtárban. Fol. Lat. 4023.

A TÖRVÉNYEK LATIN SZÖVEGE*

PREFATIO REGALIS DECRETI.[1]

Regnanate divina clementia opus regalis dignitatis almonia[2] katholice fidei effectum amplius ac[3] solidius[4] alterius dignitatis operibus solet[5] esse. Et quoniam unaqueque gens propriis utitur[6] legibus, idcirco nos quoque dei nutu nostram gubernantes monarchiam, antiquos ac modernos imitantes augustos, decretali, meditatione nostre[7] statuimus genti,[8] quemadmodum honestam et inoffensam ducerent vitam, ut sicut divinis legibus sunt ditati, similiter[9] etiam secularibus[10] addicti, ut quantum boni in his[11] divinis ampliantur, tantum rei[12] in istis multentur. Que autem decrevimus, in sequentibus subnotavimus lineis.[13]

Capitula huius libri.[14]

I. De statu rerum[15] ęcclesiasticarum.[16]

II. De potestate episcoporum super[17] res ecclesiasticas[18] eorumque[19] convenientia cum laicis.[20]

III. Quales debeant esse accusatores et testes clericorum.[21]

IIII. Item de eodem.[22]

* A lábjegyzetekben megtalálhatók a Thuróczy-, Ilosvay-kódexekben lévő változatok.

[1] Prefatio-Decreti *om. I, T.* Capitulum primum. De statu ecclesiastico et veneratione domus dei *add. I.* De statu ecclesiastico Capitulum. *add. T.* / [2] *recte:* alimonia *I. T.* / [3]et *I.* / [4]solidiis *T.* / [5]solet operibus *I, T.* / [6]regitur *I, T.* / [7]nostra *I.* / [8]gente *I.* / [9]simul *I.* / [10]sint *add. I, T.* / [11]hiis *T.* / [12]mli *I.* / [13]lineis subnotavimus *I,* litteris subnotavimus *T.* / [14]Capitula – libri *om. I, T.* Libri secundi Recapitulationes. *add. I.* Incipiunt capitula *add. T. Az elő-szót megelőzik a fejezetek: I, T.* / [15]rerum *om. I, T.* / [16]ecclesiastico *I, T.* et veneratione domus dei *add I.* / [17]laicis (!) *add. T.* / [18]de *add. T.* / [19]eorundem *T.* / [20]eorumque – laicis *om. I.* / [21]De accusatoribus et testibus clericorum quales sint. *add. I.* Quales – clericorum *om. I.* / [22]Item – eodem *om. I, T.*

V. De labore[1] sacerdotum.
VI. De concessione regali propriarum rerum.
VII. De retentu[2] regalium rerum.
VIII. De observatione dominici diei.[3]
VIIII. Item alia.[4]
VIIIII. De observatione IIII. temporum.
XI. De observatione sextę ferię.
XII. De his,[5] qui sine confessione moriuntur.
XIII. De observanda Christianitate.
XIIII. De homicidiis.[6]
XV. De his,[7] qui suas uxores occidunt.[8]
XVI. De evaginatione gladii.
XVII. De periuris.[9]
XVIII. De libertis.[10]
XVIIII. De conventu ad ęcclesiam et[11] de his,[12] qui[13] murmurant vel locuntur[14] in ecclesia[15] hora missę.
XX. De non recipiendis servis vel ancillis in accusatione et[16] testimonio super dominos suos vel dominas.
XXI. De his,[17] qui alienis servis libertatem querunt.[18]
XXII. De his,[19] qui libertos[20] in servitutem redigunt.
XXIII. De his,[21] qui alterius milites sibi tollunt.
XXIIII. De his, qui alterius sibi hospites tollunt.[22]
XXV. De (his),[23] qui flagellantur[24] sua querentes.
XXVI. De viduis et orphanis.
XXVII. De raptu puellarum.
XXVIII. De[25] fornicationibus[26] cum ancillis alterius.

[1]laboribus *I.* / [2]retento (!) *T.* / [3]diei dominici *I,* dominice *T,* ut abstineant a laboribus *add. I.* / [4]Item alia *om. I, T.* Ut eodem die concurrant ad ecclesiam *I.* / [5]hiis *T.* / [6]De homicidiis *om. I.* / [7]hiis *T.* / [8]occidunt uxores *I, T.* / [9]periuriis *I, T,* de homicidis voluntariis *add. I.* / [10]De libertate servorum *I.* / [11]ac *I,* et *om. T.* / [12]hiis *T.* / [13]de his qui *om. I.* / [14]loquontur *T,* mala *add. T.* / [15]in ecclesia *om. I, T.* / [16]vel *I, T.* / [17]hiis *T.* / [18]De his – querunt *om. I.* / [19]hiis *T.* / [20]labores (!) *I,* liberos *T.* / [21]hiis *T.* / [22]hiis – tolunt *om. I, T,* recipiendis hospitibus *add. I.* / [23]hiis *T.* / [24]flagellant *I, T.* / [25]liberis *add. I.* / [26]fornicatoribus *I. T.*

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

XXVIIII. De his,[1] qui petunt sibi[2] ancillas[3] in uxores.
XXX. De his,[4] qui extra regnum[5] suas fugiunt uxores.
XXXI. De furto mulierum.[6]
XXXII. De incendiis mansionum.
XXXIII. De strigis.[7]
XXXIIII. De maleficis.[8]
XXXV. De invasione domorum.[9]

I.[10] DE STATU RERUM ECCLESIASTICARUM.

Quisquis[11] fastu superbie elatus domum Dei ducit contemptibilem et possessiones Deo[12] consecratas atque ad honorem Dei sub regia inmunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit, vel infringere presumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur.[13] Decet enim et,[14] ut indignationem ipsius domini regis sentiat, cuius benivolentię[15] contemptor[16] et constitutionis prevaricator extitit.[17] Nic hilominus tamen rex suę concessionis inmunitatem ab omnibus ditionis[18] suę[19] illesam conservari precipiat. Assensum vero non prebeat inprovide affirmantibus non debere esse res dominicas, id est domino dominantium traditas. Ita[20] sunt[21] sub defensione regis, sicuti proprię suę hereditatis. Magisque advertat, quia quanto Deus excellentior est homine, tanto prestantior est divina causa mortalium

[1]hiis *T.* / [2]alienas *add. I,* sibi *om. I, T.* / [3]alienas *add. T.* / [4]hiis *T.* / [5]propter *add. I.* / [6]maritatarum *add. I.* / [7]strigiis (!) *I.* / [8]maleficiis *I,* Weneficiis et sortilegiis *add. I.* / [9]et de pugna ibidem secuta *add. I, a 2. könyv fejezeteit add. I,* etc. *add. T. NB. A fejezetek sorszámait elhagyja. I, T.* / [10]De statu – ecclesiasticarum *om. I, T,* Capitulum primum, De statu ecclesiastico et veneratione domus dei, *add. I,* De statu exclesiastico. Capitulum *add. T, előszó itt: I, T, az előszó után:* De potestate episcoporum super res ecclesiasticas *add. T.* / [11]siquis *T.* / [12]domino *I.* / [13]excommunicentur *T.* / [14]et *om. I.* / [15]benevolentiam *I.* / [16]contemnat *I.* / [17]existat *I.* / [18]ditioni *I,* dictioni *T.* / [19]subiectis *add. I, T.* / [20]itaque *I.* / [21]sunt *om. I, T.*

possessione.[1] Quarum divinarum rerum defensor et custos divinitate[2] statutus diligenti cura non solum eas servare, sed etiam multiplicare debet, magisque illa, que diximus prestantiora, quam sua[3] defendere oportet et[4] augmentare. Si quis igitur[5] insanus inoportunitate[6] inprobitatis suę regem a recto proposito pervertere[7] temptaverit, nullisque remediis mitigari posse visus[8] fuerit,[9] obsequiis aliquibus[10] transitoriis[11] sit necessarius, abscidendus[12] ab eo proiciendusque[13] est iuxta illud evangelicum:[14] si pes, manus, vel oculus tuus[15] scandalizat te, amputa vel[16] erue eum et proice abs te.[17]

II.[18] DE POTESTATE EPISCOPORUM SUPER RES ECCLESIASTICAS EORUMQUE CONVENIENTIA CUM LAICIS[19].

Volumus,[20] ut episcopi habeant potestatem[21] res ęcclesiasticas[22] providere,[23] regere et gubernare atque dispensare secundum canonicam[24] auctoritatem.

Volumus, ut et[25] laici in[26] eorum ministerio obediant episcopis ad regendas ęcclesias, viduas et orphanos defensandos[27] et ut obedientes sint[28] ad eorum christianitatem servandam. Consentientesque sint comites et iudices presulibus suis ad iustitias faciendas iuxta precepta legis divinę. Et nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium, neque[29] periurium aut per[30] premium[31] lex iusta in aliquo depravetur.

[1]quocirca decipitur, quisquis plus in propriis, quam in dominicis gloriatur *add. I. T,* (dominicis rebus gloriatur *T)* / [2]divinitatis *I, T.* / [3]sua *om. I.* / [4]et *om. T.* / [5]ergo *T.* / [6]inopportunitate *om. T.* / [7]vertere *I.* / [8]vissus *T.* / [9]licet *add. I, T.* / [10]et *add. I.* / [11]transitoris *T.* / [12]abscindendus *I,* tamen *add I.* / [13]proiiciendusque *I.* / [14]evangelii *I.* / [15]tuus *om. I.* / [16]amputa vel *om. I, T.* / [17]etc. *add. T.* / [18]II. *om. I, T,* Capitulum secundum *add, I.* / [19]eorumque-laicis *om. I, T.* / [20]volumus *om. I, T.* / [21]super *add. T.* / [22]ecclesiasticas *om. I.* / [23]providere *I.* / [24]canonum *I, T.* / [25]et *om. I.* / [26]in *om . I.* / [27]defensandas *I.* / [28]eis *add. I,* eas *add. T.* / [29]aut *I.* / [30]per *om. I.* / [31]precium *I.*

III.[1] QUALES DEBEANT ESSE TESTES ET ACCUSATORES[2] CLERICORUM.

Testes autem et accusatores clericorum[3] sine aliqua sint infamia, uxores et filios habentes et omnino Christum predicantes.

IV. ITEM DE EODEM.[4]

Testimonium laici adversus clericum[5] nemo recipiat. Nemo enim[6] clericum quemlibet[7] in publico examinare presumat nisi in ęcclesia.[8]

V.[9] DE LABORE SACERDOTUM.

Scitote fratres cuncti, quod supra omnes vos laborat sacerdos. Unusquisque enim vestrum[10] suum fert laborem proprium, ille vero et suum et sigulorum. Et[11] ideo sicut ille pro omnibus vobis,[12] ita et vos omnes pro eo suorum[13] operum[14] *(sic)* laborare debetis in tantum, ut si necessitas[15] fuerit, animas vestras pro eo ponatis.

VI.[16] DE CONCESSIONE REGALI PROPRIARUM RERUM.

Decrevimus nostra regali[17] potentia, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque atque[18] parentibus sive ęcclesię, nec post eius obitum quis hoc destruere audeat.

[1]III. *om. I, T,* capitulum tertium *add. I.* / [2]accusatores et testes *I, T.* / [3]clericorum *om. I, T.* / [4]IV. Item de eodem *om. I, T.* / [5]clerum *T.* / [6]etiam *I.* / [7]quemlibet clericum *I, T.* / [8]nisi in ecclesia, examinare presumat *I, T.* / [9]V. *om. I, T,* capitulum quartum *add. I.* / [10]nostrum *T.* / [11]et *om. I.* / [12]nobis *T.* / [13]summopere *I,* summo opere *T.* / [14]operum *om. I, T.* / [15]necesse *T.* / [16]capitulum quintum *add. I,* VI. *om. I, T.* / [17]regali nostra *I, T.* / [18]et *I.*

VII.[1] DE RETENTU REGALIUM RERUM.[2]

Volumus quidem,[3] ut sicuti[4] ceteris facultatem dedimus dominandi suarum rerum, ita etiam res, milites, servos, et quicquid ad nostram regalem dignitatem[5] pertinet permanere[6] inmobile et a[7] nemine quid inde rapiatur,[8] aut subtrahatur. Nec quisquam in his[9] predictis sibi favorem acquirere audeat.

VIII.[10] DE OBSERVATIONE DOMINICI[11] DIEI.[12]

Si quis igitur presbiter, vel comes sive aliqua alia persona fidelis die dominica invenerit quemlibet laborantem sive[13] cum bubus,[14] tollatur sibi bos, et civibus ad manducandum detur. Si autem cum equis, tollatur[15], equus, quem dominus bove redimat, si velit. Et idem bos manducetur, ut dictum est. Si quis[16] aliis instrumentis, tollantur instrumenta et vestimenta, que si velit cum cute redimat.

VIIII.[17] ITEM ALIUD.[18]

A[19] sacerdotibus vero et comitibus commendetur omnibus villicis, ita, ut illorum[20] iussu[21] omnes concurrant die dominica ad ęcclesiam, maiores ac[22] minores, viri ac[23] mulieres, exceptis,[24] qui ignes custodiunt.[25]

[1]VII. *om. I, T,* Capitulum sextum *add. I.* / [2]sequitur *add. T.* / [3]autem *T.* / [4]sicut *I, T.* / [5]dignitatem *om. T.* / [6]debet *add. I.* / [7]a *om. I.* / [8]recipiatur *I.* / [9]hiis *T.* / [10]capitulum septimum *add. I,* VIII. *om. I, T.* / [11]dominice *T.* / [12]capitulum *add. T,* diei dominice *I,* – ut abstineat a laboribus *add. I.* / [13]si vero *I, T.* / [14]bobus *I, T.* / [15]sibi *add. I.* / [16]qui *I, T.* / [17]VIIII. *om. I, T,* capitulum octavum *add. I.* / [18]Item aliud *om. I, T,* de eodem die, ut concurrant ad ecclesiam *add. I,* de eodem die dominicali *add. T.* / [19]a *om. I, T.* / [20]ipsorum *I.* / [21]visu *I.* / [22]et *I, T.* / [23]et *I.* / [24]illis *add. I, T.* / [25]custodiant *I, T.*

Si quis[1] vero non[2] observationis causa[3] remanebit per[4] illorum negligentiam, vapulent[5] ac[6] depilentur.[7]

X.[8] DE OBSERVATIONE IIII-OR TEMPORUM.

Si quis quatvor temporum ieiunia, cunctis cognita, carnem manducans violaverit, per spatium unius ebdomadę inclusus ieiunet.

XI.[9] DE OBSERVATIONE VI. FERIĘ.

Si quis in[10] sexta feria ab omni christianitate observata carnem manducaverit, per unam ebdomadam luce inclusus ieiunet.

XII.[11] DE HIS[12], QUI SINE CONFESSIONE MORIUNTUR.

Si quis tam perdurato corde[13] est,[14] quod absit ab[15] omni christiano, ut nolit confiteri sua facinora secundum svasum presbiteri, hic sine omni divino officio et elemosinis[16] iaceat quemadmodum infidelis. Si autem parentes et[17] proximi neglexerint[18] vocare presbiteros et ita subiacet[19] absque confessione morti, ditetur orationibus ac consoletur elemosinis, sed parentes lavent[20] negligentiam ieiuniis, secundum arbitrium presbiterorum.[21] Qui vero subitanea periclitantur morte, cum omni[22] ecclesiastico sepeliantur honore, nam divina iudicia occulta nobis sunt et incognita.[23]

[1]quid *T.* / [2]non *om. T.* / [3]causa *om. T,* non observationis causa *om. I,* obstinatus *add. I.* / [4]propter *I.* / [5]vapulet *I,* vapulentur (!) *T.* / [6]et *I.* / [7]depiletur *I.* / [8]X. *om. I, T,* capitulum nonum *add. I.* / [9] XI. *om. I, T,* capitulum decimum *add. I.* / [10]in *om. I.* / [11]XII. *om. I, T,* capitulum undecimum *add. I.* / [12]hiis *T.* / [13]corde *om. I.* / [14]animo *add. I.* / [15]ab *om. I.* / [16]ecclesiastico *I.* / [17]vel *I.* / [18]neglexerunt *T.* / [19]subiaceat *I, T.* / [20]luant *I,* lugeant *T.* / [21]presbiterum *T.* / [22]cum omni *om. I.* / [23]occulta et divina iudicia nobis sunt incognita *I. T.*

XIII.[1] DE OBSERVANDA CHRISTIANITATE.[2]

Si quis observatione christianitatis neglecta et negligentie stolitate[3] (*recte:* stoliditate) elatus, quod[4] in eam commiserit, iuxta qualitatem offensionis ab episcopo per disciplinas canonum iudicetur, si vero rebellitate instructus sibi inpositum[5] eque sufferre, iterum[6] eodem iudicio restringatur et etiam usque septies. Tandem super[7] omnia si[8] resistens et abnuens[9] invenitur,[10] regali iudicio, scilicet defensori christianitatis tradatur.

XIIII.[11] DE HOMICIDIS.[12]

Si quis ira accensus[13] aut[14] superbia elatus spontaneum commiserit homicidium, sciat se secundum nostri senatus decretum centum et X daturum pensas auri[15] ex quibus quinquaginta ad fiscum regis deferantur, alii[16] vero L parentibus dentur, X autem arbitris[17] et mediatoribus condonentur, ipse quidem homicida secundum institutionem canonum ieiunet.

Item aliud.[18]

Si quis autem casu occiderit quemlibet, XII auri pensas[19] persolvat, et sicut canones mandant ieiunet.

Item de homicidiis servorum.

Si alicuius servus servum alterius occiderit, reddatur servus pro servo, aut redimatur et penitentiam, quod dictum est, agat.

Item aliud.[20]

[1]XIII. *om. I, T,* capitulum 12 *add. I.* / [2]Capitulum *add. T.* / [3]stoliditate *I, T.* / [4]quid *I, T.* / [5]impositam *I.* / [6]item *I.* / [7]si *I, T,* per *add. I, T.* / [8]si *om. I, T.* / [9]renuens *I.* / [10]invenietur *I.* / [11]XIV. *om. I, T,* capitulum 16 *add. I.* / [12]voluntariis *add. I,* homicidiis *T.* / [13]accensus ira *I.* / [14]ac *I, T.* / [15]auri pensas *I.* / [16]alie *T.* / [17]arbitriis *T.* / [18]Item aliud *om. I, T,* capitulum 13. De homicidis et primo casualibus *I,* de oedem *add. T.* / [19]pensas auri *I, T.* / [20]Item de homicidiis servorum. Si alicuius servus – est agat. Item aliud *om. I, T.*

Si vero liber alicuius occiderit servum, reddat alium servum, vel pretium[1] componat et secundum canones ieiunet.

XV[2]. DE HIS,[3] QUI SUAS UXORES OCCIDUNT.[4]

Si quis comitum obduratus corde neglectusque[5] anima, quod procul sit[6] a cordibus fidelitatem observantium, uxoris homicidio polluetur, secundum decretum regalis senatus cum quinquaginta iuvencis[7] parentibus mulieris concilietur et ieiunet[8] secundum mandata canonum.[9] Si autem miles vel[10] alicuius vir ubertatis eandem culpam inciderit,[11] iuxta eundem senatum[12] solvat parentibus X iuvencos ieiunetque, ut dictum est. Si vero vulgaris in eodem crimine invenietur, cum quinque iuvencis[13] cognatis reconcilietur[14] et subdatur predictis ieiuniis.

XVI. DE EVAGINATIONE GLADII.

Ut pax firma et incontaminata per omnia maneat tam inter maiores natu, quam inter minores, cuiuscunque conditionis sint, interdiximus omnino ut nullus ad ledendum aliquem evaginet gladium. Quod si quis posthac stimulis suę audacię tactus temptaverit, eodem iuguletur gladio.[15]

XVII.[16] DE PERIURIS.[17]

Si quis valentium fide conmaculatus, corde pollutus iuramento con-

[1]pretio *I, T.* / [2]XV. *om. I, T,* capitulum 14. *add. I.* / [3]hiis *T.* / [4]occidunt uxores *T, I.* / [5]neglectus *I.* / [6]absit *I.* / [7]iuvencus *T* (vagy: iuvenciis?). / [8]ieiunet *om. I, T.* / [9]ieunet *add. I, T.* / [10]vel *om. I, T.* / [11]inciderint *T.* / [12]statutum *I.* / [13]inventus *T.* / [14]concilietur *I, T.* / [15]XVI. De evaginatione gladii. Ut pax–iuguletur gladio *om. I, T.* / [16]XVII. *om. I, T,* capitulum 15. *add. I.* / [17]per Juriis *I,* periuriis *T.*

fracto[1] periurio addictus invenietur, perditus manu periurium luat, aut cum[2] quinquaginta iuvencis[3] manum redimat. Si vero vulgaris periurus extiterit, manu amputata[4] punietur aut XII iuvencis[5] redimetur et ieiunet, ut canones mandant.

XVIII.[6] DE LIBERTIS.[7]

Si quis misericordia ductus proprios servos et ancillas libertate feriaverit[8] cum testimonio, decrevimus, ut post obtium eius nemo invidia tactus in servitutem eos audeat reducere. Si autem libertatem promiserit et morte inpediente non testificatus fuerit,[9] habeat mulier illius vidua et filii potestatem hanc eandem libertatem testificari[10] et agapen[11] facere pro redemptione animę sui mariti qualitercunque velit.[12]

XVIIII.[13] DE CONVENTU AD ECCLESIAM ET DE HIS, QUI[14] MURMURANT VEL LOCUNTUR HORA MISSĘ.[15]

Si qui[16] ad ecclesiam venientes[17] ad[18] audiendum[19] officium et ibidem hora sollempnitatis missarum inter se murmurant et ceteros inquietant exponentes fabulas otiosas et non intendentes divinas lectiones cum ecclesiastico[20] nutrimento,[21] si maiores sunt,[22] increpati[23] cum dedecore expellantur de ęcclesia, si vero minores et vulgares in atrio ęcclesię pro tanta temeritate coram omnibus ligentur et corripiantur[24] flagellis ac cesura capillorum.[25]

[1]confractus *I, T.* / [2]cum *om. I, T,.* / [3]iuvenciis *T.* / [4]amputatus *I, T.* / [5]iuvenciis *T.* / [6]XVIII. *om. T.* / [7]XVIII. De libertis *om. I,* capitulum 17. De libertate servorum *add. I.* / [8]donavit *I.* / [9]fuerit testificatus *I.* / [10]testificare *I.* / [11]agape *I, T.* / [12]voluerit *I.* / [13]XIX. *om. I, T,* capitulum 18. *add. I.* / [14]de his qui *om I.* / [15]et de his, qui-misse *om. T,* vel locuntur *om. I.* / [16]quis *T.* / [17]veniens *T.* / [18]ad o*m. I.* / [19]divinum *add. I, T.* / [20]ecclesie *I.* / [21]incremento *I.* / [22]sint *I.* / [23]increpa *T,* et *add. T.* / [24]corripientur *T.* / [25]ac cesura capillorum *om. I, T.*

XX.[1] DE NON RECIPIENDIS SERVIS VEL ANCILLIS IN ACCUSATIONEM[2] VEL TESTIMONIUM[3] SUPER DOMINOS VEL DOMINAS.[4]

Ut gens huius monarchię[5] ab omni incursu et accusatione servorum et ancillarum remota et quieta maneat, secundum decretum regalis[6] concilii penitus interdictum est, ut[7] nullius[8] causa[9] culpę aliqua[10] servilis[11] persona[12] contra dominos vel dominas in accusationem vel[13] in[14] testimonium recipiant.[15]

XXI. DE HIS, QUI ALIENIS SERVIS LIBERTATEM ACQUIRUNT.

Si quis inprovidus alienum servum sine conscientia sui senioris ante regem vel maiores natu et dignitate duxerit, ut soluto servitutis iugo levitatem libertatis sibi acquirat, sciat se, si dives est, quinquaginta iuvencos redditurum, ex quibus quadraginta debentur regi, X vero seniori servi; si vero pauper et tenuis XII iuvencos, ex quibus X regi, duo seniori servi.[16]

XXII.[17] DE HIS,[18] QUI LIBEROS IN SERVITUTEM REDIGUNT.

Quoniam igitur dignum Deo[19] est et hominibus optimum unumquemque suę[20] industria[21] libertatis vitę cursum ducere, secundum regale decretum statutum est, ut nemo comitum vel militum posthac[22] libe-

[1]XX. *om. T.* / [2]accusatione *T.* / [3]testimonio *T.* / [4]XX. De non recipiendis – vel dominas. *om. I,* capitulum 19. de accusatione vel testimonio servorum vel ancillarum contra dominos vel dominas non recipiendis. *add. I,* vel dominas *om. T,* suos *add. T.* / [5]monarchie huius *I.* / [6]regalis decretum *I, T.* / [7]in *add. T.* / [8]nullus *I.* / [9]cause *T.* / [10]aliquam *I.* / [11]servilem *I.* / [12]personam *I.* / [13]et *I.* / [14]in *om. I.* / [15]recipiat *I.* / [16]XXI. De his – seniori servi *om. I, T.* / [17]XXII. *om. I, T,* capitulum 20. *add. I.* / [18]hiis *T.* / [19]deo dignum *I, T.* / [20]sive *I.* / [21]industrie *I.* / [22]post hec *T,* aliquam *add. I, T.*

ram personam servituti subdere audeat. Quod si elationis audacię suę[1] stimulatus presumpserit, sciat se totidem ex[2] proprio conpositurum, que vero conpositio inter regem et comites dividatur, ut[3] cetera.

Item de eodem.[4]

Sed[5] si quis actenus[6] in servitute[7] retentus pro libertate sui tuenda iudicium legale[8] faciens securus extiterit, tantummodo libertate fruatur, et ille, a quo in servitute tenebatur nichil[9] reddat.

XXIII.[10] DE HIS, QUI ALTERIUS MILITES SIBI TOLLUNT.[11]

Volumus, ut unusquisque senior suum habeat militem, nec aliquis alter illum svadeat antiquum deserere seniorem et ad se venire, inde enim litigium habet[12] initium.

XXIV. DE HIS, QUI HOSPITES ALTERIUS SIBI TOLLUNT.[13]

Si quis hospitem cum benivolentia[14] accipit,[15] et nutrimentum sibi honeste inpendit, quamdiu secundum propositum nutritur, non deserat suum nutritorem, nec ad aliquem alium suam deferat hospitalitatem.

XXV.[16] DE (HIS),[17] FLAGELLANTUR[18] SUA QUERENTES.

Si cuius[19] miles, aut[20] servus ad alium fugerit,[21] et his,[22] cuius miles

[1]elachionis sue audatia *I.* / [2]de *T.* / [3]et *I.* / [4]Item de eodem *om. I, T.* De hiis, qui alterius milites sibi tollunt a*dd. T.* / [5]sed *om. T.* / [6]hactenus *I.* / [7]servitutem *I, T.* / [8]regale *I, T.* / [9]nil *I, T.* / [10]XXIII. *om. I,* caqitulum 21. *add. I,* De eadem materia *add. T.* / [11]XXIII. De his – tollunt *om. T.* / [12]letigium (!) haberet (!) *I.* / [13]XXIV. – tollunt *om. I, T,* capitulum 22 de recipiendis hospitibus *add. I.* / [14]benevolentia *I.* / [15]accepit *T.* / [16]XXV. *om. I, T,* capitulum 23 *add. I.* / [17]hiis *T.* / [18]flagellant *T.* / [19]tuus *I.* / [20]vel *I, T.* / [21]fugierit *T.* / [22]hiis *T.* — NB. az eredetiben „is" állhatott, értelme a mondatnak csak így van.

vel servus fuga lapsus[1] est suum miserit legatum ad reducendos[2] eos et is[3] legatus[4] ibidem a quoquam percussus et[5] flagellatus extiterit, decernimus nostrorum primatuum *(sic)*[6] conventu, ut ille percussor X solvat iuvencos.

XXVI.[7] DE VIDUIS ET ORPHANIS.

Volumus quidem, ut et[8] viduę et[9] orphani sint nostre legis sint *(sic)*[10] participes tali tenore, ut si qua vidua cum filiis, filiabusque[11] remanserit atque nutrire eos et manere cum illis, quamdiu vixerit promiserit, habeat potestatem a nobis sibi concessam[12] hoc faciendi, et a nemine iterum cogatur in coniugium. Si vero[13] mutato voto iterato[14] nubere voluerit, et orphanos deserere, de rebus orphanorum nichil[15] omnino sibi vendicet, nisi tantum sibi congrua[16] vestimenta.[17]

Item de viduis.[18]

Si autem vidua sine prole remanserit et se innuptam in sua viduitate permanere promiserit, volumus, ut potestatem habeat[19] omnium bonorum suorum et quidquid[20] velit[21] inde[22] facere,[23] faciat.[24] Post obitum autem[25] eius eadem bona ad suos[26] redeant parentes mariti, si parentes habet, sin autem[27] rex sit heres.

XXVII.[28] DE RAPTU PUELLARUM.

Si quis militum inpudicitia fedatus, puellam aliquam sine concessione parentum sibi in uxorem rapuerit, decrevimus puellam parentibus

[1]elapsus *I.* / [2]reducendum *I, T.* / [3]hiis *T.* / [4]ligatus *T.* / [5]ac *I, T.* / [6]primatum *I, T.* / [7]XXVI. *om. I, T,* capitulum 24. *add. I.* / [8]et *om. I.* / [9]et *bis I,* / [10]sint *om. I, T.* / [11]et filiabus *I, T.* / [12]communissam *T.* / [13]eium *I.* / [14]iterum *I, T.* / [15]nil *I.* / [16]congrua sibi *I.* / [17]accipiat *add. I.* / [18]Item de viduis *om. I, T.* / [19]habeat *om. I.* / [20]quitquid *T.* / [21]velit *om. T.* / [22]ainde (abinde) *I.* / [23]voluerit *add. T.* / [24]et *add. I.* / [25]autem *om. I.* / [26]sui *I, T.* / [27]non *add. I.* / [28]XXVII. *om. I, T,* – capitulum 25 *add. I.*

reddi, etiamsi ab illo[1] aliqua vis sibi illata sit, et raptor X solvat iuvencos pro raptu, licet postea reconcilietur parentibus puelle. Si vero pauper quis hoc[2] vulgaris[3] agere agreditur,[4] conponat raptum V. iuvencis.[5]

XXVIII.[6] DE[7] FORNICATORIBUS CUM ANCILLIS[8] ALTERIUS.

Ut liberi suam custodiant libertatem incontaminatam, volumus illis ponere cautionem.[9] Quisquis[10] transgrediens fornicatur[11] cum ancilla alterius, sciat se[12] reum[13] criminis et pro eodem crimine inprimis decoriari.[14] Si vero secundo cum[15] eadem fornicatus fuerit, iterum decorietur[16] ac[17] depiletur,[18] si autem tertio, sit servus pariter cum ancilla, aut redimet[19] se. Si autem ancilla conceperit de eo, et parere non potuerit,[20] sed in partu moritur,[21] conponat eandem[22] cum altera ancilla.

De servorum fornicatione.[23]

Servus quoque alterius,[24] si cum ancilla alterius[25] fornicatur, decorietur[26] ac[27] depiletur, et si ancilla de eo conceperit et in partu moritur,[28] servus venundetur ac dimidia pars pretii seniori ancille detur, altera pars vero[29] seniori servi[30] remaneat.[31]

[1]alio *T.* / [2]aut *I,* ac *T.* / [3]hoc *add. I, T.* / [4]agreditur agere *I, T.* / [5]bobus *I, T.* / [6]XXVIII. *om. I, T,* capitulum 26 *add. I.* / [7]liberis *add. I.* / [8]ancilla *I.* / [9]ne cum alienis fornicetur ancillis (fornicentur *T*). Si quis autem improvidus hanc cautionem *add. I, T.* / [10]quisquis *om. I, T.* / [11]fornicator *T.* / [12]esse *add. T.* / [13]esse *add. I.* / [14]decaliari-t *javítja*: decalvari-ra *I,* et depilari *add. I.* / [15]pro *T.* / [16]decalvetur *I.* / [17]et *I.* / [18]depelletur *T.* [19]redimat *I, T.* / [20]poterit *I.* / [21]morietur *I, T.* / [22]eundem *I.* / [23]De servorum fornicatione *om. I, T.* / [24]alicuius *I, T,* et *add. T.* / [25]alicuius *T.* / [26]decalvetur *I,* javítva decorieturból! / [27]et *I.* / [28]morietur *I, T.* / [29]vero *om. I, T.* / [30]semper *add. I.* / [31]maneat *I.*

XXVIIII.[1] DE HIS,[2] QUI PETUNT SIBI[3] ANCILLAS[4] IN UXORES.

Ut nemo eorum, qui libero censentur nomine[5] quiquam quid[6] iniurie[7] facere[8] audeat, terrorem et cautionem inposuimus, quia in hoc regali concilio decretum est, ut si quis liber connubium ancillę alterius sciente domino ancillę elegerit, perdita[9] libertatis sue[10] industria, perpetuus efficiatur servus.

XXX.[11] DE HIS,[12] QUI EXTRA REGNUM SUAS (SUAS *BIS*) FUGIUNT UXORES.

Ut genus[13] utriusque sexus certa lege et absque iniuriis maneat et vigeat, in hoc regale[14] decretum[15] statutum est, ut si quis protervitate[16] preditus propter abhominationem uxoris patriam effugerit, uxor cuncta, quę in potestate mariti habebantur, possideat, dum velit expectare virum, et[17] nemo in aliud coniugium cogere presumat.[18] Et si sponte nubere velit, liceat[19] umptis congruis sibi[20] vestimentis et dimissis ceteris bonis ad connubium ire, et[21] si vir hoc audito redierit, ne liceat sibi aliam ducere preter suam, nisi cum licentia episcopi.

XXXI.[22] DE FURTO MULIERUM.[23]

Cum igitur cunctis horrendum[24] et omnibus[25] abhominabile sit virilem

[1]XXVIIII. *om. I, T,* capitulum 27 *add. I.* / [2]hiis *T.* / [3]sibi *om. I, T,* alienas *add. I.* / [4]alienas *add. T.* / [5]nomine censetur *I,* nomine censetur *T,* facere *add. I.* / [6]quid *om. I, T.* / [7]iniuriam *I.* / [8]facere *om. I.* / [9]prepedita *T.* / [10]sue libertatis *I.* / [11]XXX. *om. I, T,* capitulum 28. *add. I.* / [12]hiis *T.* / [13]gens *T.* / [14]regali *I, T.* / [15]decreto *I, T.* / [16]pro cervitate (!) *T.* / [17]ut *I.* / [18]presummat cogere *I,* presummat *T.* / [19]sibi *add I, T,* / [20]sibi *om I, T,* / [21]ut *I.* / [22]XXXI. *om. I, T,* capitulum vigesinum 9 *add. I.* / [23]maritarum *add. I.* / [24]horrendum *om. I.* / [25]hominibus *T.*

sexum repertum[1] furtum fecisse,[2] et magis magisque sexum femineum, secundum regalem[3] senatum[4] decretum[5] est,[6] ut si aliqua mulier maritata furtum conmiserit, a marito redimetur,[7] et si secundo eandem culpam inciderit similiter redimetur,[8] si vero tertio, venundetur.

XXXII.[9] DE INCENDIIS MANSIONUM.

Si quis per inimicitias alterius edificia igne cremaverit, decrevimus, ut et[10] edificia restituat, et quidquid[11] suppellectilis arsum fuerit, et insuper XVI iuvencos, qui valent XL solidos.

XXXIII.[12] DE STRIGIS.[13]

Si qua striga inventa fuerit, secundum iudicialem legem ducatur ad ecclesiam et conmendetur sacerdoti ad ieiunandum fidemque docendam.[14] Post ieiunium vero[15] domum redeat. Si secundo in eodem crimine invenietur, simili ieiunio subiciatur,[16] post ieiunim vero in modum crucis in pectore et in fronte atque inter scapulas incensa clave[17] ecclesiastica domum redeat. Si vero tertio, iudicibus tradatur.

XXXIIII.[18] DE MALEFICIS.[19]

Ut creatura Dei ab omni lesione malignorum[20] remota et a nullo detrimentum sui passura maneat, nisi a Deo, a quo et[21] augmentatur,

[1]repertum *om. I.* / [2]fecisse furtum *I.* / [3]regale *I.* / [4]est statutum et *add. I.* / [5]decretum senatum *T.* / [6]est *om. I.* / [7]redimatur *I.* / [8]redimatur *I.* / [9]XXXII. *om. I, T,* capitulum tricesimum *add. I.* / [10]et *om. I, T.* / [11]quitquid *T.* / [12]XXXIII. *om. I, T,* capitulum 31 *add. I.* / [13]strigiis *I, T.* / [14]docendum *T.* / [15]vero *om. T.* / [16]subiaceat *I, T.* / [17]clavi *I, T.* / [18]XXXIIII. *om. I, T,* capitulum 32 *add. I.* / [19]maleficiis, veneficiis et sortilegiis *I,* de maleficiis *T.* / [20]malorum *T.* / [21]et *om. I.*

secundum decretum senatus statuimus[1] magni cautionem terroris[2] veneficis[3] ac,[4] maleficis[5] ut nulla persona maleficio aut veneficio quemquam hominum subvertere a statu mentu *(sic)*[6] mentis, aut interficere audeat. Ast si quis, vel que posthac[7] hoc[8] presumpserit, tradatur in manus (manus *bis*) maleficio lesi, aut in manus parentum eius secundum velle eorum[9] diiudicandum.[10] Si vero sortilegio utentes invenientur,[11] ut faciunt in cinere, aut his[12] similibus, ab episcopis flagellis emendentur.[13]

XXXV.[14] DE INVASIONE DOMORUM.[15]

Volumus, ut firma[16] pax et unanimitas sit inter maiores et minores secundum apostolum:[17] omnes unanimes estote et cetera, nec aliquis alium[18] invadere audeat. Nam si quis comitum post diffinitionem huius conmunis concilii[19] tam contumax exitierit, ut alium domi querat ad perdendum eum atque sua[20] dissipare,[21] si dominus domi est et[22] secum pugnaverit vel interfecerit, luat secundum legem de evaginatione[23] gladii confectam.[24] Si autem[25] comes ibidem occubuerit sine compositione iaceat. Si vero ille non supervenerit, sed suos milites (milites *bis*) miserit, centum iuvencis[26] conponat invasionem.[27] Si vero miles quis[28] curtim[29] vel domum alterius militis invaserit, X iuvencis[30] conponat invasionem.[31] Si vulgaris quidem alterius[32] sui similis mansiunculas invaserit, V. iuvencis[33] solvat incursionem.[34]

Explicit Liber Primus.

[1]ad *add. I.* / [2]terrorum *I,* timoris *T.* / [3]veneficiis *I.* / [4]et *I.* / [5]maleficiis *I.* / [6]mentu (!) *om. I, T.* / [7]posthoc (!) *T.* / [8]hec *I,* hac (!) *T.* / [9]eorum velle *I, T.* / [10]adiudicandum *I.* / [11]invenientur *om. I.* / [12]hiis *T.* / [13]emendetur *T.* / [14]XXXV. *om. I, T,* capitulum 33. *add. I.* / [15]dominorum *I,* et pugna ibidem secuta *add. I.* / [16]una *T.* / [17]apostolum *om. I.* / [18]alium aliquis *I.* / [19]concilii communis *T.* / [20]suas *I, T.* / [21]res et *add. I,* res *add. T.* / [22]si *add. I.* / [23]vaginatione *T.* / [24]confecta *T.* / [25]idem *add. I, T.* / [26]iuvenciis *T.* / [27]si vero ille non – invasionem *om. I, T.* / [28]qui *T.* / [29]turrim *I.* curtem *T.* / [30]vivenciis *T.* / [31]si vero ille non supervenerit, sed suos milites miserit, C iuvenciis componat invasionem. *add. I, T.* / [32]alicuius *T.* / [33]vivenciis *T.* / [34]invasionem *I.*

I. DE REGALI DOTE AD ECCLESIAM.[1]

Decem[2] villę ęcclesiam edificent, quam duobus mansis totidemque mancipiis dotent,[3] equo et iumento, sex bubus[4] et duabus vaccis, XXX[5] minutis[6] bestiis. Vestimenta vero et coopertoria rex prevideat,[7] presbiterum et libros episcopi.

II. DE SUCCESSORIBUS REGALIUM BENEFICIORUM.[8]

Consensimus igitur petitioni totius senatus, ut unusquisque[9] propriorum simul et donorum[10] regis dominetur,[11] dum vivit, excepto, quod ad episcopatum pertinet et comitatum, ac post eius vitam filii simili[12] dominio[13] succedant. Nec pro ullis *(sic)*[14] causa reatus detrimentum bonorum suorum[15] patiatur quis, nisi consiliatus mortem regis aut traditionem regni fuerit[16] vel in aliam fugerit[17] provinciam. Tunc vero bona illius in regiam veniant potestatem. Ast si quis in consilio regię mortis aut traditionis regni legaliter inventus fuerit,[18] ipse vero capitali[19] subiaceat sententię[20] bona vero illius[21] filiis innocentibus in remota sint[22] remanentibus salvis.[23]

[1]Explicit liber primus. De regali – ecclesiam *om. I, T,* capitulum 34. *add. I,* de edificatione et dote ecclesie a villis composite *add. I, T.* / [2]Vecem (!) *T.* / – [3]dotem (!) *T.* / [4]bobus *I, T.* / [5]quatuor *add. I, T.* / [6]minitis (!) *I,* mitis (!) *T.* / [7]provideat *I, T.* / [8]II. De successoribus regalium beneficiorum. *om. I, T,* capitulum 35. De dono proprirarum rerum et regis dono *add. I.* De dominio proprirarum rerum et regalis doni *T.* / [9]dominetur *add. I, T.* / [10]dominorum (!) *I.* / [11]dominetur *om. I, T.* / [12]similes *T.* / [13]domino (!) *T.* / [14]ullius *I, T.* / [15]sui *I, T.* / [16]fecerit *I, T.* / [17]fugierit *T.* / [18]Ast si quis – inventus fuerit *om. I, T.* / [19]capitali *om. I, T.* / [20]sententia *T.* / [21]bona vero illius *om. I, T.* / [22]inremota sint *om. T.* / [23]inremota sint remanentibus salvis *om. I,* remaneant *add. I.*

III. DE SERVIS ET SERVORUM OCCISORIBUS.[1]

Si alicuius servus servum alterius occiderit, senior homicidę medietatem servi[2] conponat seniori interfecti,[3] si potest, sin[4] autem peracta una quadragesima venundetur servus et pretium dividatur.

IIII. DE LIBERATIONE EIUSDEM.[5]

Servum liberari *(sic)*[6] homicidam, si seniori placuerit, cum[7] centum et X iuvencis[8] aut[9] redimat, aut[10] tradat.

V. DE LIBERTATE SERVORUM.[11]

Si quis alienis servis libertatem acquirere nititur,[12] quod *(sic)*[13] servi erint,[14] totidem manicipia solvat, ex quibus duę partes regi, tertia seniori servorum. Rex autem ex sua parte tertiam tribuat comiti.

VI.[15] DE FURTO SERVORUM.[16]

Si quis servorum semel furtum conmiserit, reddat furtum, et con-

[1]III. De servis – occisoribus *om. I, T,* de servo interfecto ab altero servo *add. I, T,* capitulum 36. *add. I.* / [2]servi *om. I.* / [3]interfecto (!) *I.* / [4]si *T.* / [5]IIII. De liberatione eiusdem. *om. I, T,* capitulum 37. De redemptione servi homicide *add. I,* de redemptione homicide servi capitulum *add. T.* / [6]liberi *I, T.* / [7]cum *om. I.* / [8]vivenciis *T.* / [9]aut *om. I, T.* / [10]vel *T.* / [11]V. De libertate servorum *om. I, T,* capitulum 38 de vindicta nitentium (tutentium *T*) aquirere libertatem alienis servis *add. I, T.* / [12]niteretur *I.* / [13]quot *I, T.* / [14]erunt *I, T.* / [15]VI. *om. I, T,* capitulum 39. *add. I.* / [16]semel commisso *add. I, T,* capitulum *add. T.*

ponat[1] nasum V. iuvencis si potest, sin autem abscidatur.[2] Si[3] absciso naso[4] iterum[5] conmiserit furtum,[6] conponat[7] aures V. iuvencis si potest, sin autem abscidantur.[8] Si idem[9] tertio furtum conmiserit,[10] careat vita.

VII. DE FURTO LIBERORUM.[11]

Si quis liberorum furtum conmiserit, hac[12] lege[13] conponere decrevimus.[14] Si[15] semel, redimat se, si potest, sin autem venundetur. Si autem[16] idem[17] venundatus furtum conmiserit, legibus servorum subiaceat.

Item de eodem.[18]

Si secundo, simili legi subiaceat, si vero tertio, dispendio vitę diiudicetur.

VIII. DE COMPOSITIONE REGIS.[19]

Si quis comitum partem regis defraudaverit, reddat fraudem et duplo[20] conponat.

[1]redimat *I, T.* / [2]abscindatur *I,* abcidatur *T,* De vindicta semel abcisi furis et tertio commisso. *add. T,* cap. 40. De vindicta furtum tertio committentis *add. I.* / [3]quis furtum *add. T,* furtum *add. I.* / [4]abscisus nasum *I, T.* / [5]iterum *om. I, T.* / [6]furtum *om. I, T.* / [7]redimat *I, T.* / [8]abscindatur *I,* abcidantur *T.* / [9]autem *T,* idem *om. I.* / [10]commiserit furtum *I, T.* / [11]VII. De furto liberorum *om. I,* capitulum 41, de furto liberorum semel, bis et ter commisso. *I,* VII. *om. T,* semel et bis commisso *add. T,* / [12]hanc *I, T.* / [13]legem *I, T,* / [14]decrevimus componere *I, T.* / [15]ut *I, T.* / [16]autem *om. I.* / [17]idem *om. T.* / [18]Item de eodem *om. I, T.* / [19]VIII. De compositione regis *om. I, T,* cap. 42. *add. I,* De regali portione a comitibus *add. I, T,* de defraudata *add. T.* / [20]duppo T, dupplo *I.*

VIIII. DE INIUSTA APPELLATIONE.[1]

Si quis militum iudicum a suo comite[2] recte iudicatum spernens, regem appellaverit, cupiens comitem suum reddere iniustum, sit debitor decem pensarum auri suo comiti.

X. DE VIOLENTIA COMITIS.[3]

Si quis comitum inventa aliqua occasione quid iniuste militi abstulerit, reddat, et insuper ex proprio tantum.[4]

XI. DE SOLUTIONE MENDACII.[5]

Si quis autem militum suum spontaneum donum dicens sibi vi ablatum mendax extiterit, ex[6] hoc careat et insuper tantumdem solvat.

XII. DE IUDICIO GLADII.[7]

Si quis gladio hominem occiderit, eodem gladio iuguletur.[8]

[1]VIIII. De iniusta appellatione. *om. I, T,* capitulum 43 de spretu (spretione *T*) justi judicii (iudici! *T*) comitis. *add. I, T.* / [2]a suo comite iudicium *T.* / [3]De violentia comitis *om. I, T,* capitulum 44. de restitutione rerum a comitibus iniuste ablatarum *add. I* (comitibus-t *javít* militibus-ra *más kéz I*-ben), De redditione rei a comitibus iniuste ablate. *add. T.* / [4]*későbbi kéz hozzáteszi:* solvat *I,* tantundem *I, T.* / [5]XI. De solutione mendacii. *om. I, T,* capitulum 45. de mendatio doni (donum *vagy* domini *T*) sponte facti *add. I, T.* / [6]et *I, T.* / [7]XII. De iudicio gladii *om. I, T,* capitulum 46, *add. I,* de his (hiis *T*), qui hominem gladio occiderint *add. I, T.* / [8]iuguletur (iugularetur *T*) gladio *I, T.*

XIII.[1] DE DEBILITATIONE MEMBORUM.[2]

Si quis autem gladio evaginato alium quemlibet debilitaverit, vel in oculo, vel in pede, vel in manu, consimile dampnum[3] sui corporis patiatur.

XIIII. DE ADULATORIBUS.[4]

Si quis falsum testimonium vel adulationis sermonem contra aliquos[5] protulerit, tacereque[6] eos[7] deprecatus fuerit, ut astutia diaboli[8] ad[9] invicem eos[10] separet,[11] solvat duas conpositiones fallacis lingvę pro[12] reatu mendacii. Si uni soli adulatis fuerit, privetur lingva.

XV. NE FURIS TESTIMONIUM RECIPIATUR.[13]

Si quis[14] illorum, qui vulgo uduornich[15] vocantur, furtum conmiserit, lege[16] diiudicetur, testimonium autem eorum[17] inter liberos[18] non recipiatur.[19]

*

NB. A Thuróczy- és Ilosvay-kódexek még az Admonti kódex XIII. és XIV. fejezetei közé közbeiktatják a következő, a Corpus Jurisba is

[1]XIII. *om. I,* cap. 47 *add. I.* / [2]gladio facta *add. I, T.* / [3]dampnum *om. I,* / [4]XIIII. De adulatoribus *om. I, T,* capitulum 54 de his qui, mendacia proferunt inter duos comites *add. I,* de hiis qui mendacia inter duos proferunt comites *add. T.* / [5]falsum – aliquos *om. I, T,* inter duos comites mendacia *add. I, T,* / [6]tacere *I,* certe que *T.* / [7]eosque *I,* / [8]eos *add. I.* / [9]ob *I.* / [10]eos *om. I.* / [11]separaret *I,* separat *T,* / [12]et *T,* / [13]XV. Ne furis testimonium recipiatur *om. I, T,* capitulum 55. De furto vuduarnicorum. *add. I,* De furto udornicum *T* ./ [14]si quis *om. I.* / [15]udornich *T,* wdvarnik *I.* / [16]liberorum *add. I, T.* / [17]eius *I.* / [18]ipsos *I.* / [19]τελὸς *add. I,* Explicit decretum sancti regis Stephani. *add. T.*

átment, s ott – megfelelően a mintául vett Ilosvay-kódex folytatólagos fejezetszámozásának – a 48–53. fejezeteket képező fejezeteket.

(Capitulum 48. *add. I*) De gladii vulneratione. Si quis vero gladio vulneraverit aliquem et vulneratus de eodem vulnere sanus et incolumis evaserit, homicidii compositionem vulneris illator componat.

(Capitulum 49. *add. I*) De gladii evaginatione sine vulnere. Si quis furore repletus evaginaverit gladium et tamen non leserit, pro sola evaginatione mediam (mediam *om. I*) homicidii compositionem absolvat (sompositum solvat *I*).

(Capitulum 50. *add. I*) De testimonio servorum regali curie vel civitati prepositorum. Si quis servorum curti (curie *I*) regali aut (vel *I*) civitati preficitur, testimonium eius inter comites recipiatur. Item (Item *om. I*) si servus seniorem, si (vel *I*) miles (serviens *I*) suum comitem interfecerit.

(Capitulum 51. *add. I*) De conspiratione regis et regni. Si quis in regem aut in regnum conspiraverit, refugium nullum habeat ad ecclesiam. Et (Et *om. I*) si quis circa (contra *I*) regis salutem (salutem regis *I*) aut dignitatem quolibet modo aliquid conspiraverit aut conspirare aliquid temptaverit, seu temptanti sciens consenserit (aut conspirare – consenserit *om. I*) anatematizetur et omnium (omni *I*) fidelium communione privetur. Et (vel *I*) si quis huiusmodi aliquem noverit et probare valens non edicaverit (indicaverit *I*) predicte subiaceat dampnationi.

(Capitulum 52. *add. I*) De decimatione. Si cui deus decem dederit in anno, decimam deo det (et si quis decimam suam abscondit, novem solvat. *add. I*). Et si quis decimationem episcopo separatam furatus fuerit, diiudicetur, ut fur ac (ac *om. I*) huiusmodi compositio tota pertineat ad episcopum.

(Capitulum 53. *add. I*) De versutia comitum. Si quis versutiis (versutus *I*) alicui comitum vel alteri persone fideli dixerit: audivi regem ad perditionem tui loqui et hec (hic *I*) inventus fuerit, pereat.

A TÖRVÉNYEK MAGYAR SZÖVEGE

ELŐSZAVA A KIRÁLYI TÖRVÉNYNEK.

Isten kegyelme uralkodván felettünk, a királyi méltóság munkálkodása nemesebb és szilárdabb szokott lenni más méltóságénál, ha erejét a katolikus hitből nyeri. És mert minden egyes nép saját törvényeivel él, ezért mi is, kik birodalmunkat Isten akaratából kormányozzuk, régi és új uralkodókat utánozva,[1] a törvényen elmélkedve megszabtuk népünknek, hogy mi módon élhet tisztes és háborítatlan életet, hogy, miként gazdagabbá lőn az isteni törvényekkel, hasonlóképpen világi törvényeknek is alá legyen vetve, s hogy amennyire gyarapodtak a jók azon isteni törvényekkel, úgyannyira bűnhődjenek a bűnösök, emezek által.[2]

Amiket pedig határoztunk, a következő sorokba jegyeztük le.[3]

I. AZ EGYHÁZI JAVAK ÁLLAPOTÁRÓL.

Aki gőgös büszkeségében elbizakodva azt hiszi, hogy megvetheti Isten házát és tiszteletlenül bánik az Istennek szentelt birtokkal, melyek Isten tiszteletére a király külön védelme[4] alatt állanak, vagy azokat megsérteni merészkedik, azt mint Isten házának támadóját és megsértőjét átkozzák ki. Illik ugyanis, hogy érezze is haragját magának a király úrnak, akinek jóakaratát megvetette és rendelkezését áthágta.

Mégis mindamellett parancsolja meg a király, hogy adományait mindenki, aki az ő hatalma alatt él, sértetlenül és épségben megőrizze. Azokra pedig ne hallgasson, kik meggondolatlanul azt erősítgetik, hogy nincs szükség az Úrnak szentelt jószágra, vagyis olyanra, mely az urak Urának adatott. Úgy állanak (ezek) a király védelme alatt,

mint a saját öröklött birtoka, sőt védelmezze azokat még jobban, mert amennyivel magasabban áll az ember fölött Isten, annyival előbbrevaló Isten dolga az emberek birtokánál. (Azért megcsalatkozik mindenki, aki többet kérkedik a maga dolgaival, mint az Istenéivel.) Ez isteni javak védelmezője és az Istenség által kirendelt őre nemcsak megőrizni köteles azokat serény gondossággal, hanem megsokszorozni is, és inkább illik azokat megvédelmeznie és gyarapítania, melyeket előbbrevalóknak mondottunk, mint a sajátját. Ha tehát valami esztelen ember az ő gonoszságában botorul megkísérlené a királyt eltéríteni helyes szándékától, s úgy látszanék, hogy az ilyent semmiféle módon lecsendesíteni nem lehet, még ha valamely földi szolgálathoz szükség is lenne rá, a király vágja el magától és vesse ki, amaz evangéliumi mondás szerint: Ha lábad, kezed vagy szemed megbotránkoztat téged, vágd el, vagy vájd ki azt és vesd el magadtól.[5]

II. A PÜSPÖKÖK HATALMÁRÓL EGYHÁZI ÜGYEKBEN, S A VILÁGIAKKAL VALÓ EGYÜTTMŰKÖDÉSÜKRŐL.

Akarjuk, hogy a püspököknek meglegyen a hatalmuk az egyházi ügyekről gondoskodni, azokat igazgatni és kormányozni és ellátni a kánonok rendelkezése szerint.[6]

Akarjuk, hogy a világiak is, kik az ő szolgálatukban állanak, engedelmeskedjenek a püspöknek az egyházak igazgatásában, az özvegyek és árvák megvédelmezésében, s hogy legyenek irántuk engedelmesek kereszténységük megtartásában. Az ispánok és bírák[7] értsenek egyet főpapjaikkal az igazságszolgáltatásban, az isteni törvény[8] parancsa szerint. És az igaz törvény semmiben meg ne rontassék valakinek hazugsága vagy hamis tanúsága, sem pedig hamis eskü vagy jutalom által.

III. MILYENEKNEK KELL LENNIÜK AZ EGYHÁZIAK TANÚINAK ÉS VÁDLÓINAK.

A papok tanúi és vádlói pedig legyenek minden gáncs nélküli emberek, kiknek feleségük és gyermekeik vannak, és kik teljességgel Krisztust vallják.

IV. SZINTÚGY UGYANARRÓL.

Világi ember tanúságát egyházi ellen senki se fogadja el. Ugyanis senki se merjen valamely egyházi férfiút nyilvánosan vallatni, hanem csak a templomban.

V. A PAPOK MUNKÁJÁRÓL.

Tudjátok meg testvéreim mindnyájan, hogy mindannyiatok felett munkálkodik a pap. Mert ki-ki közületek viseli a maga terhét, ő pedig a magáét és az egyes emberekét. És ezért, miként ő értetek mindannyiatokért, akként ti is mindannyian őérte teljes erővel munkálkodni tartoztok, úgyannyira, hogy ha a szükség megkívánná, a lelketeket is feltegyétek értük.[9]

VI. A KIRÁLYI ENGEDÉLYRŐL, HOGY TULAJDONÁT MINDENKI BÍRHASSA.

Elhatároztuk királyi hatalmunkkal, hogy minden embernek hatalma legyen sajátját szétosztani, ráhagyni feleségére, fiaira, lányaira és rokonaira, vagy az egyházra, s az ő halála után ezt senki megdönteni ne merészelje.[10]

VII. A KIRÁLYI JAVAK MEGTARTÁSÁRÓL.

Azt is akarjuk, hogy miként másoknak hatalmat adtunk arra, hogy saját javaikat birtokolhassák, akként a mi királyi méltóságunkhoz tartozó javak, katonák, szolgák és mi más egyéb változatlanul nálunk maradjanak. És senki abból semmit el ne raboljon vagy sikkasszon, sem pedig valaki magának az előbb mondottakból kedvezményt szerezni ne merjen.[11]

VIII. A VASÁRNAP MEGTARTÁSÁRÓL.

Ha tehát valamely pap vagy ispán, vagy más hű ember vasárnap valakit munkában talál, ha ökrökkel dolgozót, vegyék el ettől az ökröt és adják a vár népeinek,[12] hogy azok megegyék, ha pedig lovakkal, vegyék el tőle a lovat, melyet, ha akarja, ökörrel megválthat, és az ökröt egyék meg, mint mondottuk, ha valaki más szerszámokkal dolgozót, vegyék el tőle szerszámait és ruháit, melyeket, ha úgy akarja, bőrén megválthat.

IX. ÚGYSZINTÉN MÁS INTÉZKEDÉS.

A papok és ispánok pedig hagyják meg minden falusi bírának, hogy parancsukra vasárnaponként minden ember jöjjön össze a templomban, nagyok és kicsinyek, férfiak és nők, kivéve, akik a tüzet őrzik. Ha pedig valaki nem véve ezt figyelembe, elmarad azok hanyagságából, verjék meg azokat és hajukat nyírják le.[13]

X. A KÁNTORBÖJT MEGTARTÁSÁRÓL

Ha valaki a kántorböjtöt, melyről mindenkinek tudomása van, húsevéssel megszegi, egy álló hétig elzárva böjtöljön.

XI. A PÉNTEK MEGTARTÁSÁRÓL.

Ha valaki pénteken, melyet az egész kereszténység megtart, húst eszik, egy hétig nappal bezárva böjtöljön.[14]

XII. AZOKRÓL, KIK GYÓNÁS NÉLKÜL HALNAK MEG.

Ha valaki oly megkeményedett szívű, ami távol legyen minden kereszténytől, hogy a pap tanácsára nem akarja meggyónni bűneit, az minden istentisztelet és alamizsna nélkül feküdjék sírjában, mint a hitetlen. Ha pedig rokonsága és környezete mulasztaná el, hogy papot hívjon, s így hal meg gyónás nélkül, gazdagítsák imákkal s vigasztalják alamizsnákkal; de rokonai váltsák meg hanyagságukat böjttel, a papok ítélete szerint. Akik pedig hirtelen halál veszedelmébe esnek, temettessenek el teljes egyházi tiszteletadással, mert Isten ítéletei titkosak, s előttünk ismeretlenek.

XIII. A KERESZTÉNYSÉG MEGTARTÁSÁRÓL.

Ha valaki nem törődve a kereszténység megtartásával, hanyagságában és ostobaságában elbizakodva ellene vét, azt a sértés mivolta szerint ítélje el a püspök a kánonok szabályai szerint. Ha pedig lázadozástól késztetve megtagadja türelmesen viselni azt, amit ráróttak, újból ugyanazon büntetéssel sújtsák, és még hét esetben. Végre, ha már teljességgel engedetlennek és ellenkezőnek találják, adják át a király, vagyis a kereszténység védője bíróságának.

XIV. A GYILKOSOKRÓL.

Ha valaki haragra gyulladva vagy gőgjében felfuvalkodva szántszándékos gyilkosságot követ el, tudja meg, hogy tanácsunk határozata értelmében 110 arany penzát fog fizetni, melyből 50-et vigyenek a ki-

rály kincstárába, másik 50-et a rokonoknak adjanak, 10-et pedig a bíráknak és közbenjáróknak adományozzanak. Maga a gyilkos pedig böjtöljön a kánonok intézkedése szerint.

Szintúgy más rendelkezés.

Ha pedig valaki véletlenül öl meg valakit, 12 arany penzát fizessen és böjtöljön, ahogy azt a kánonok rendelik.[15]

Szintúgy a szolgák gyilkosságairól.

Ha valaki szolgája megöli másvalakinek szolgáját, adjanak szolgát a szolga helyett, vagy váltsák meg, s (a gyilkos) vezekeljen, mint már mondottuk.

Szintúgy más intézkedés.

Ha pedig szabad ember öli meg valaki szolgáját, adjon helyette más szolgát, vagy adja meg az árát, és a kánonok szerint böjtöljön.[16]

XV. AZOKRÓL, KIK FELESÉGÜKET ÖLIK MEG.

Ha valaki az ispánok[17] közül megkeményedve szívében, s nem törődve lelke üdvösségével – ami távol legyen a hit követőinek szívétől –, felesége meggyilkolásával szennyezné be lelkét, a királyi tanács[18] határozata szerint 50 tinóval engesztelje ki az asszony rokonságát és böjtöljön a kánonok rendelkezése szerint. Ha pedig vitéz[19] vagy jómódú ember esik ugyanebbe a bűnbe, ugyancsak a tanács szerint fizessen a rokonságnak 10 tinót, és böjtöljön, mint mondottuk. Ha pedig közrendű ember[20] találtatik ugyanabban a bűnben, 5 tinóval engesztelje ki a rokonokat és vesse magát alá a mondott böjtölésnek.

XVI. A KARDRÁNTÁSRÓL.

Hogy a béke szilárd és teljességgel zavartalan legyen, mind a nagyobbak, mind a kisebbek között, bármily rendűek legyenek is, teljességgel megtiltjuk, hogy bárki is kardot rántson avégre, hogy valakit megsebesítsen. Amit, ha valaki ezután, vakmerősége ösztökéitől sarkallva megkísérel, ugyanazon karddal végeztessék ki.

XVII. AZ ESKÜSZEGŐKRŐL.

Ha a tehetősek között találkozik hitében megromlott, tisztátalan szívű, esküjét megtörő, szószegésre vetemedett ember, keze elvesztésével lakoljon esküszegéséért, vagy 50 tinóval váltsa meg kezét. Ha pedig közrendű[21] ember lesz esküszegővé, keze levágásával bűnhődjék, vagy 12 tinóval váltsák meg és böjtöljön, ahogyan a kánonok rendelik.

XVIII. A SZABADON BOCSÁTOTTAKRÓL.

Elrendeltük, hogy ha valaki könyörületből saját szolgáit és szolgálóit[22] tanúk előtt felszabadítja, senki se merje azokat halála után irigységből visszasüllyeszteni a szolgaságba. Ha pedig a felszabadítást megígérte és a halál megakadályozta abban, hogy tanúbizonyságot szerezzen erről, özvegyének és fiainak legyen hatalma ezt a felszabadítást bizonyítani és (a feleségnek) szeretet-lakomát[23] rendezni (a szegényeknek) férje lelke üdvéért, ahogyan akarja.

XIX. A TEMPLOMI GYÜLEKEZETRŐL ÉS AZOKRÓL, KIK SUTTOGNAK VAGY BESZÉLGETNEK A MISE IDEJÉN.

Ha azok, akik a templomba jönnek az istentisztelet meghallgatására, és ott a szent mise ideje alatt egymás közt suttognak, és a többieket zavarják, haszontalan mendemondákat mesélve, és nem hallgatnak az isteni leckékre és az egyház tanítására,[24] ha nagyobbak, szidják meg őket és szégyenszemre űzzék ki a templomból, ha pedig kisebbek és közrendű emberek,[25] akkor a templom udvarán mindenki szeme láttára, megkötözve, korbácsolják meg őket és hajukat nyírják le ezért a nagy merészségért.

XX. SZOLGÁKAT ÉS SZOLGÁLÓLÁNYOKAT NEM SZABAD VÁDLÓK- ÉS TANÚKKÉNT ELFOGADNI URUK VAGY ÚRNŐJÜK ELLEN.

Hogy e birodalom népe a szolgák és szolgálólányok minden vádaskodásától menten és békében maradhasson, a királyi tanács határozata értelmében teljességgel megtiltottuk, hogy bármiféle vétek okáért valamilyen szolgarendű személy vádját vagy tanúságát ura vagy úrnője ellen elfogadják.

XXI. AZOKRÓL, KIK MÁSOK SZOLGÁINAK SZABADSÁGOT KERESNEK.

Ha valaki meggondolatlanul másnak a szolgáját ura tudta nélkül a király vagy a származásra és méltóságra nagyobbak elé vezeti, hogy feloldva őt a szolgaság igája alól, neki a szabadság könnyebbségét megszerezze, tudja meg, hogy, ha gazdag, 50 tinót kell adnia, melyből 40 a királynak jár, 10 pedig a szolga urának, ha pedig szegény és alacsonyrendű, 12 tinót, melyből 10 a királyé, 2 a szolga uráé.

XXII. AZOKRÓL, KIK SZABADOKAT SZOLGASÁGRA TASZÍTANAK.

Minthogy pedig Istenhez méltó, s az embereknek igen jó, ha minden egyes ember szabadságban éli le életét, királyi rendelettel végzésbe ment, hogy az ispánok vagy vitézek közül ezentúl senki se merészeljen szabad embert szolgaságra vetni. Amit, ha gőgös vakmerőségtől ösztökélve merészelne, tudja meg, hogy ugyanannyit kell majd megváltania a sajátjából, ezt a váltságot pedig felosztják a király és az ispánok között, mint a többit.

Szintúgy ugyanarról.

Hanem, ha valaki, kit eddig tartottak szolgaságban, szabadsága védelmére törvényes ítéletet kérve, biztosítja azt, élvezze csupán szabadságát, s az, ki szolgaságban tartotta, ne fizessen semmit.

XXIII. AZOKRÓL, KIK MÁSOK VITÉZEIT ELSZERZIK.

Azt akarjuk, hogy minden egyes birtokos úrnak[26] meglegyen a maga vitéze, s ezt senki se biztassa arra, hogy régi urát elhagyva, őhozzá szegődjék, mert ez a viszály kezdete.

XXIV. AZOKRÓL, KIK MÁSOK VENDÉGEIT SZERZIK EL.

Ha valaki jóakarattal vendéget[27] fogad fel, és neki tisztességes ellátást nyújt, (a vendég) ne hagyja el mindaddig kenyéradóját, s ne álljon be más valakihez vendégül, míg az a megállapodás szerint ellátja.

XXV. AZOKRÓL, KIKET MEGVERNEK, MIKOR A MAGUKÉT KERESIK.

Ha valakinek vitéze vagy szolgája máshoz menekül, s az, kinek vitéze vagy szolgája megszökött, követet küld, hogy azokat visszavezesse és azt a követet ott valaki megüti és megostorozza, elhatároztuk főembereink[28] gyűlésén, hogy a bántalmazó fizessen 10 tinót.

XXVI. AZ ÖZVEGYEKRŐL ÉS ÁRVÁKRÓL.

Azt akarjuk, hogy az özvegyek és árvák is részesüljenek a mi törvényeinkből, oly értelemben, hogy ha valamely özvegy asszony fiaival és lányaival marad hátra, s megígéri, hogy ellátja ezeket és velük marad éltefogytáig, annak legyen a mi engedelmünkből hatalma arra, hogy ezt tehesse, és azt senki se kényszerítse újabb házasságra. Ha pedig megmásítva ígéretét, ismét férjhez akar menni és árváit elhagyni, az árvák vagyonából egyáltalán semmit se követeljen magának, hanem csakis az őt megillető ruhákat.[29]

Szintúgy az özvegyekről.

Ha pedig egy özvegyasszony gyermektelenül marad, és ígéri, hogy

nem megy férjhez, hanem özvegységben marad, azt akarjuk, hogy hatalma legyen minden java felett, s tehessen azokkal azt, amit akar. Halála után pedig szálljanak vissza javai férje rokonságára, ha vannak rokonok, ha pedig nincsenek, a király legyen az örökös.

XXVII. A LEÁNYRABLÁSRÓL.

Ha valaki a vitézek közül, szemérmetlenséggel szennyezetten, feleségül elrabol magának valamely lányt a rokonság engedélye nélkül, elhatároztuk, hogy a lányt vissza kell adnia a rokonságnak, még ha erőszakot tett is volna rajta. És az elrabló fizessen 10 tinót a rablásért, még ha később a lány rokonságával megbékélt volna is. Ha pedig valami szegény köznépi ember indul el ilyen cselekedetre, tegye jóvá a rablást 5 tinóval.[30]

XXVIII. AZOKRÓL, AKIK MÁSOK SZOLGÁLÓIVAL PARÁZNÁLKODNAK.

Hogy a szabadok folt nélkül őrizzék meg szabadságukat, óvatosságra intjük őket. Aki áthágva azt, másnak szolgálólányával paráználkodik, tudja meg, hogy bűnbe esett, és ezért a bűnért először megkorbácsolják. Ha pedig másodszor paráználkodik ugyanavval, ismét korbácsolják meg és nyírják le haját, ha pedig harmadszor, legyen szolgává a szolgálólánnyal együtt, vagy váltsa meg magát. Ha pedig a szolgálólány teherbe esik, és nem tud szülni, hanem belehal a szülésbe, adjon érte kárpótlásul más szolgálót.

A szolgák paráználkodásáról.

Valakinek szolgáját, ha más valakinek szolgálólányával paráználkodik, korbácsolják meg és nyírják le haját. És ha a szolgálólány teherbe esik, és a szülésbe belehal, a szolgát adják el, s árának fele legyen a szolgálólány gazdájáé, másik fele pedig maradjon a szolga gazdájáé.

XXIX. AZOKRÓL, KIK SZOLGÁLÓLÁNYT VESZNEK FELESÉGÜL.

Hogy senki azok közül, kiket a szabad név illet, ne merjen valakin valami jogtalanságot elkövetni, elrettentő óvást emeltünk. Mert ebben a királyi gyűlésben elhatároztatott, hogy az a szabad ember, aki a másvalaki szolgálólányával való házasságot választotta a szolgálólány gazdája tudtával, elveszítve szabadságát, örök szolgaságba essék.

XXX. AZOKRÓL, KIK FELESÉGÜK ELŐL AZ ORSZÁGON KÍVÜLRE MENEKÜLNEK.

Hogy mind a két nemen valók biztos törvény alatt és sérelem nélkül éljenek és viruljanak, e királyi rendelettel elhatároztatott, hogy ha valami arcátlansággal való ember felesége iránti utálat miatt elmenekül hazájából, felesége bírlalja mindazt, ami férje birtokában volt, mindaddig, míg férjére várni kíván, és senki se merje őt más házasságra kényszeríteni. És ha önként akar férjhez menni, szabad neki házasságot kötnie, s az őt megillető ruhákat magával vinnie, míg a többi vagyonról le kell mondania. És, ha a férj ezt hallva hazatérne, nem szabad mást feleségül vennie,[31] csak a püspök engedélyével.

XXXI. AZ ASSZONYOK LOPÁSÁRÓL.

Minthogy mindenki előtt borzasztó és visszataszító, ha férfi nemen valót találnak lopásban, és még sokkal inkább, ha női nemhez tartozót, a királyi tanács elhatározta, hogy ha valamely férjes asszony lopást követ el, férje váltsa meg, és ha másodszor esik ugyanebbe a bűnbe, hasonlóképpen váltsa meg, ha pedig harmadszor, adják el szolgálónak.

XXXII. A GYÚJTOGATÁSOKRÓL.

Ha valaki ellenségeskedésből másnak épületeit tűzzel felégeti, elhatároztuk, hogy mind az épületeket, mind pedig az elégett berendezést állítsa helyre, és azonkívül 16 tinót adjon, melyek 40 solidust érnek.[32]

XXXIII. A BOSZORKÁNYOKRÓL.

Ha valami boszorkány találkozik, vezessék azt a bíróság törvénye szerint a templomba, és adják át a papnak, hogy böjtöltesse és a hitre oktassa, a böjtölés után pedig haza mehet. Ha másodszor találják ugyanebben a bűnben, rójanak rá hasonló böjtöt, a böjtölés után pedig bélyegezzék meg mellén, homlokán és lapockái között kereszt alakjában a templom kulcsával. Azután hazamehet. Ha pedig harmadízben, adják át a bíráknak.[33]

XXXIV. A MEGRONTÓKRÓL.

Hogy Isten teremtménye a gonosztevők minden bántalmától ment maradjon és senkitől kárt ne szenvedjen, csupán Istentől, kitől való gyarapodása is, a királyi tanács határozata értelmében igen félelmetes óvást tettünk a méregkeverők és megrontók ellen, hogy semmiféle személy varázslással vagy méregkeveréssel egyetlen embert se merjen eszéből kiforgatni vagy megölni. De ha valaki, férfi vagy asszony ezután ezt merészelné, adassék a megrontással sújtott kezére vagy annak rokonságáéra, hogy azok tetszésük szerint ítélkezzenek felette. Ha pedig jövendőmondással foglalkozókat találnak, amint azt hamuból és más hasonlókból cselekszik, a püspökök korbáccsal javítsák meg őket.

XXXV. A HÁZAK MEGROHANÁSÁRÓL.

Akarjuk, hogy szilárd béke és egyetértés legyen nagyok és kicsinyek[34] között az apostol szerint: Mindnyájan egyetértőek legyetek stb.[35] Ne is merészeljen senki a másikra támadni, mert ha valaki az ispánok közül e közös gyűlés[36] határozata után annyira nyakas lenne, hogy másvalakit otthonában keres halálra, és hogy javait elpusztítsa, ha az úr otthon van és azzal megví vagy azt megöli, bűnhődjék a kardrántásról hozott törvény szerint. Ha pedig az ispán ott elesik, kárpótlás nélkül feküdjék. Ha pedig nem maga támad, hanem vitézeit küldi, 100 tinót adjon kárpótlásul a támadásért. Ha pedig valamely vitéz támadja meg más vitéz udvarát vagy házát, 10 tinót adjon kárpótlásul a támadásért. Ha köznépi ember támadja meg más, hozzá hasonló sorúnak házacskáit, 5 tinót fizet a támadásért.

Vége az első kötetnek.

I. AZ EGYHÁZNAK TETT KIRÁLYI ADOMÁNYRÓL.

Tíz falu építsen templomot, melyet adományozzon meg két házzal[37] és ugyanannyi szolgával, lóval és kancával, hat ökörrel és két tehénnel, 30 aprómarhával. Ruhákról pedig és terítőkről a király gondoskodják, papról és könyvekről a püspökök.

II. A KIRÁLYI ADOMÁNYOK ÖRÖKÖSEIRŐL.

Beleegyeztünk tehát az egész tanács kérésére, hogy minden egyes ember egyformán bírja sajátját és a király adományait, míg él, kivéve azt, ami a püspökséghez vagy az ispánsághoz tartozik, és halála után fiai hasonló birtokjoggal örököljenek. És senki se szenvedjen kárt birtokaiban, semminő vétek miatt, kivéve, ha a király élete ellen vagy országárulásra szőtt összeesküvést, vagy pedig idegen országba szökött. Akkor pedig birtokai a király hatalmába jussanak. De ha va-

laki a király halálára vagy országárulásra szőtt tanácskozás miatt törvényesen elmaraszta1tatik, őmaga főbenjáró ítélet alá essék, javai pedig maradjanak meg ártatlan fiainak, s ezeknek ne essék bántódása.[38] [39] [40]

III. A SZOLGÁKRÓL ÉS SZOLGÁK GYILKOSAIRÓL.

Ha valakinek szolgája megöli másnak a szolgáját, a gyilkos ura a szolga árának felét térítse meg a megölt urának, ha teheti, ha pedig nem teheti, akkor 40 nap[41] elteltével adják el a szolgát és árán osztozzanak.

IV. ANNAK FELSZABADÍTÁSÁRÓL.

Azt a szolgát, ki szabad embert ölt meg, ura vagy váltsa meg 110 tinón, vagy adja át (a meggyilkolt családjának).[42]

V. A SZOLGÁK SZABADSÁGÁRÓL.

Ha valaki mások szolgáinak igyekszik szabadságot szerezni, ahány szolgáról van szó, ugyanannyi szolga árát fizesse meg, amiből két rész a királyé, a harmadik a szolgák uráé. A király pedig az ő részéből egy harmadot adjon az ispánnak.

VI. A SZOLGÁK LOPÁSÁRÓL.

Ha valaki a szolgák közül egyszer követett el lopást, adja vissza, amit lopott és váltsa meg orrát öt tinón, ha teheti, ha nem, vágják le azt. Ha levágott orral ismét lopást követ el, váltsa meg fülét öt tinóval, ha teheti, ha pedig nem, vágják le. Ha ugyanez harmadszor követ el lopást, veszítse el életét.

VII. A SZABADOK LOPÁSÁRÓL.

Elhatároztuk, hogy ha valaki a szabadok közül követ el lopást, ezzel a törvénnyel tegye jóvá. Ha egyszer, váltsa meg magát, ha teheti, ha pedig nem, adják el szolgának. Ha pedig ugyanez szolgaságban követ el lopást, a szolgák törvénye alá essék.

Szintúgy ugyanarról.

Ha másodszor (lop szolgaságban), hasonló törvény alá essék, ha pedig harmadszor, élete elvesztésére ítéltessék.

VIII. A KIRÁLY KIELÉGÍTÉSÉRŐL.

Ha valaki az ispánok közül a király részét elsikkasztja, adja vissza, amit sikkasztott, és kétannyival tegye jóvá.[43]

IX. AZ IGAZSÁGTALAN FELLEBBEZÉSRŐL.

Ha valaki a vitézek közül megvetve ispánja igazságos ítéletét, a királyhoz fellebbez, hogy ispánját igazságtalannak tüntesse fel, legyen adósa ispánjának tíz arany penzával.

X. AZ ISPÁN ERŐSZAKOSKODÁSÁRÓL.

Ha valaki az ispánok közül valami ürüggyel igazságtalanul elvesz valamit vitézeitől, adja vissza és azonfelül a magáéból ugyanannyit.

XI. A HAZUGSÁG MEGVÁLTÁSÁRÓL.

Ha valaki a vitézek közül az ő önkéntes ajándékáról azt mondja, hogy erőszakkal vették el tőle, s így hazugságba esik, veszítse el azt is, és azonfelül fizessen ugyanannyit.

XII. A KARDRÓL VALÓ ÍTÉLET.

Ha valaki karddal embert öl, ugyanazon kard által vesszen el.

XIII. A TEST TAGJAINAK MEGSÉRTÉSÉRŐL.

Ha valaki kardot rántva bárki mást megsért, akár szemén, akár lábán, akár kezén, hasonló sebet szenvedjen saját testén.

XIV. A FONDORKODÓKRÓL.

Ha valaki hamis tanúságot vagy fondorkodó beszédet hánytorgat fel valakik ellen, s kéri őket, hogy arról hallgassanak, hogy ily módon ördögi ravaszsággal meghasonlást idézzen elő közöttük, fizesse meg kétszer hamis nyelve váltságát a hazugság bűnéért. Ha csak egynél fondorkodott, veszítse el nyelvét.

XV. A TOLVAJOK TANÚSÁGÁT NE FOGADJÁK EL.

Ha valaki azok közül, kiket közönségesen udvarnoknak hívnak, lopást követ el, ítéljék el a törvény szerint, amazoknak[44] tanúbizonyságát pedig ne fogadják el a szabadok között.[45]

JEGYZETEK

[1] Szent István törvényeiben számos szó szerinti, stiláris vagy gondolati egyezés van I. Adorján pápa 785. évi capituláinak, a 847. évi mainzi zsinat határozatainak, más frank birodalmi VIII–IX. sz.-i capitulárénak, a Pseudo-Izidori Törvénygyűjteményként ismeretes, a IX. sz. közepén a reimsi egyházmegye területén (a mai Franciaországban) keletkezett, részben hamis, részben hiteles pápai dekrétumok gyűjteményének, az ugyanott, ugyanakkor keletkezett „Benedictus Levita" gyűjteményének nevezett zsinathatározatok és frank királyi capitulárék gyűjteményének, valamint a „Lex Baiuvariorum"-nak, egy bajor pap IX. sz.-i munkájának egyes részeivel. – Ld. ehhez: *Hóman* B.: Magyar Történet. I. 214. l. és 436. l. – A külföldi átvételeket részletesen összeállította: *Závodszky* Levente: A Szent István-, Szent László- és Kálmán-korabeli törvények és zsinathatározatok forrásai. Bpest, 1904. c. művében. – *Váczy* Péter rámutatott a német-római császári kancellária okleveles stílusának kétségtelen hatására Szent István törvényeiben: A hűbériség szerepe Szent István királyságában. Századok, 1932. 375. l. – *Murarik* Antal ezt kétségbe vonja: A szabad rendelkezési jog Szent István törvényeiben. Századok, 1934. pótfüzet, 509. – Ld. még *Schiller* Félixnek, *Madzsar* Imrének és Jakob von *Sawicki*nek az Eligazítóban felsorolt műveit.

[2] A középkori állam céljára, ahogy azt Szent István is elfogadta. Ld. *Hóman,* i. m. I. 196. l.

[3] A fejezetek címeinek felsorolását itt kihagytuk a fordításból, mert a szövegben ismétlődnek.

[4] A katolikus egyháznak a király a védője. A törvény szövege tulajdonképpen „immunitás"-ról szól, ami minden állami és általában világi faktor beavatkozásától való mentességet jelent, mindenekelőtt bírósági, közigazgatási, pénzügyi és katonai tekintetben. Ld.: *Hóman,* i. m. I. 206–207. – Ez a fejezet egyébként átvétel a 847. évi mainzi zsinathatározatokból. Ld. *Závodszky,* i. m. 15–16.

[5] Szent Máté evangéliuma 18: 8, 9. – Szent Márk 9: 42, 44, 46.

[6] A kánon szabály, melyet az egyház, általános zsinatok vagy valamely egyházmegye püspöke a papságnak és világi hívőknek szab meg mihez-

tartás végett. A legrégibb kánonokat a hagyomány az apostolokra viszi vissza.

[7] A megyeispánról van itt szó, ki a Szent István által szervezett vármegyének és az ahhoz tartozó népeknek elöljárója és bírája is. *Hóman,* i. m. 219–221. – E fejezet azonban minden, a megyei szervezetbe nem tartozó bíróra is vonatkozik, s itt mellékes, hogy átvétel a 847. évi mainzi zsinathatározatokból. *Závodszky,* i. m. 16, 18.

[8] „Isteni törvény" a középkori jogteória szerint jelenti azokat az örök érvényű erkölcsi elveket, melyeket Isten az ember lelkébe oltott, s melyek az evangéliumban is le vannak fektetve. Az emberek által hozott törvényeknek ezekhez kell alkalmazkodniuk. Ld. *Carlyle,* R. W. & A. J.; A history of mediaeval political theory. London, 1928. II. k. 1–3. fej., különösen 98, 113. ll.

[9] A papok megbecsüléséről és szüntelen munkájáról. Ld. Szent István király Intelmeit fiához, Imre herceghez. III. fejezet. – Szerepükről Szent István államában. Ld.: *Hóman,* i. m. IX. és X. fejezetek.

[10] A Szent István-kori tulajdon- és öröklési jogra, a királyi adománybirtokok természetére: ld. *Hóman,* i. m. I. 215, 218, 228, 229. – Szent István Magyarországában eszerint többféle szabad birtok volt: a nemzetségi, mely a magyar nemzetségek tagjainak közös és osztatlan birtoka volt, s a szokásjog megszabta öröklés rendje szerint szállt apáról fiúra stb. E birtokkategória felett egyébként a nemzetség rendelkezett. Volt királyi adománybirtok, mely katonai kötelezettséggel terhelt, hűbéri természetű birtok volt, melynek birtoklása csak az adományosra és egyenes ági fileszármazóira volt korlátozva. És volt végül vásárolt, vagy másképp szerzett birtok, mely a szerző teljes szabad rendelkezése alatt állott, s csak az ilyen természetű birtok az „övé", s csak az e feletti szabad rendelkezést biztosítja Szent István e törvénye. *Hóman,* i. m. I. 215, 218, 228, 229. – *Váczy* Péter azt vitatja, hogy az említett birtokkategóriák között nem volt különbség, azok mind a birtokos szabad rendelkezése alatt állottak, s mindre vonatkozik e VI. fejezet, mely csak a meglévő jogállapot konzerválása, nem új birtokjog bevezetése. *Századok,* 1932,375, 376 és passzim. – *Murarik* Antal kifogásokat emel *Váczy* felfogásával szemben; i. m. *Századok,* 1934. Pótfüzet. 498–509. ll., s e VI. fejezetben nem német befolyást lát, mint *Váczy,* hanem egyházit.

[11] Az előbbi VI. fejezettel a király a királyi vagyon zavartalan birtoklását biztosító VII. fejezetnek kívánt nagyobb nyomatékot adni. *Hóman,* i. m. I. 229. – *Váczy* szerint a VII. fejezet a király részére szabja meg azt a

teljes tulajdonjogot, amit a VI. az alattvalók részére. E fejezetet az imént levert lázadóknak (Koppány, Ajtony) a király által elkobzott birtokainak biztosítása tette szükségessé. *Századok*, 1932. 375–378. ll.

[12] A Szent István által bevezetett megyerendszer a királyi és várbirtokokat egy-egy központ, vár igazgatása alá foglalja, a rajtuk élő igen különböző összetételű népekkel egyetemben. Ld. *Hóman*, i. m. I. 222–223.

[13] Nagyobbak és kisebbek: a gazdagabb és társadalmi állásukra előkelőbbeket, illetőleg a szegényebb és szerényebb társadalmi állásúakat jelenti. Ebben az értelemben használatos e két terminus az egész törvénykönyvben. Minthogy az admonti kézirat kiadását adjuk s nem javított törvénykiadást, nem vehettük figyelembe *Sawicki* hipotézisét. Ung. Jahrbücher IX., 410–411.

[14] Így fordítja a „luce inclusus"-t *Nagy* Gyula. – Ld. *Du Cange*, s. v. „luce" forse carcer! Hivatkozva erre a helyre!

[15] Az emberélet kioltása egyfelől gazdasági kár, ezért fizetnek érte vérdíjat kárpótlásul a családnak, másfelől erkölcsi szempontból bűn, ezért a böjt. Ebben s a következő fejezetekben Szent István a régi magyar vérdíjrendszert törvényesítette. Ami a „pensa auri"-t, a bizánci arany soliduszt s a tinót mint értékmérőt illeti: A IX–XI. sz.-i magyarság már túl volt a cserekereskedelem kezdetleges korszakán. A forgalmat pénzzel, mégpedig terménypénzzel bonyolították le. Állatbőrök, prémesruha és a tinó képviseltek állandó értéket, ezek voltak első pénzeik. Keletről hozott vérdíjrendszerük pénzegysége a tinó volt. A terménypénzek mellett már a Fekete-tenger partján levő őshazáikban megismerkedtek a szomszédos népek – arabok, perzsák és bizánciak – ércpénzeivel. Szent István korában a bizánci arany „pensa auri" néven mint tinóval egyértékű pénzegység volt forgalomban. – Ld. ehhez: *Hóman*, B.: M. pénztörténet, Bpest, 1916. 167. l. és M. Tört. I. 214. l.

[16] A szolga megölője is böjtöl, tehát bűnt is követ el, ami a szolga emberi méltóságának elismerését jelenti egyházi szempontból. Jogi szempontból azonban nem a szabadokért járó vérdíj jár érte családjának, hanem csak „ár" a halálával megkárosult gazdának. *Hóman*, i. m. I. 231–232.

[17] Az ispánok rendjéről ld. a 7. jegyzetet. *Mályusz* Elemér szerint ispánok alatt nemcsak a megyésispánok értendők, hanem a király környezetének, a „comitatus"-nak tagjai is. A karizmikus királyság. *Társadalomtudomány*, 1934. 160. l.

[18] A királyi tanácsra és szerepére a törvényhozásban ld. *Hóman*, i. m. I. 211. és kk. ll. és bevezetés 7–8. ll. – Ld. még *Mályusz*, i. h. 162–163. ll.

[19] Miles: vitéz udvari és várbeli vitézt jelent, egy népes osztály tagját, mely hűbéres katonai szolgálatra kötelezett és kisebb tisztségeket viselő kisbirtokosokból áll. *Hóman,* i. m. I. 233. – *Mályusz* szerint a vitézek jómódú birtokos réteg, amely az előkelők és közszabadok közti második csoportot alkotja. *Társadalomtudomány,* i. h. 160–161. ll.

[20] Vulgaris (közemberek): még rustici (pórok) és pauperes (szegények) néven is előforduló közszabadok (liber), kik közé a külföldről bevándorolt szabad telepesek vagy vendégek – coloni, hospites – is tartoztak, a király, illetőleg a vár földjén pénzben vagy terményben fizetett évi földbér fejében gazdálkodó parasztok voltak. Személyes szabadságukért, az ún. szabad dénárokat fizették. *Hóman,* i. m. I. 233. – *Mályusz* szerint a liberek még a saját földjükön gazdálkodó, vagy már királyi, vagy más előkelő, jómódú miles (vitéz) földjén bizonyos szolgálmányok fejében földet kapott szabad magyarok, kiknek már nincs anyagilag módjuk a fegyverforgatás időt és pénzt emésztő művészetét begyakorolni, s ezért a hadiszolgálat megváltásául fizették a „szabad dénárokat". *Társadalomtudomány,* 1934. 160–162. ll.

[21] Vulgarisra ld. a 20. jegyzetet.

[22] A középkori gazdasági és társadalmi rend e korábbi századokban nem nélkülözhette a szolgákat, kiket jogilag és gazdaságilag vagyontárgynak tekintettek. Az egyháznak is voltak szolgái, s nem is törekedhetett ez intézmény teljes eltörlésére, hanem csak a szolga sorsának enyhítésére, s előmozdította a felszabadításokat. A szolgák egy része idegen hadifoglyokból került ki. Fontos lépés a szolga helyzetének emelésére, hogy a keresztény magyar királyság kiterjesztette rá törvényét.

[23] Az eredeti „agape" kitétele a szegényeknek adott ebéd. *Tagányi* Károly szerint (A millenáris M. Törvénytárnak a Nemzeti Múzeum könyvtárában lévő példányába a 29. l.-ra írt jegyzetében) pogány halotti tort jelentene. Ennek maradványairól ld. *Hóman,* i. m. 232. l.

[24] A szövegben lévő „nutrimentum" (táplálék) bizonyára szövegromlás a tanítást vagy egyházi szabályt is jelentő „nutrimen" helyett. Ld. *Du Cange:* Glossarium, s. v.

[25] „Nagyobbak és kisebbekre" ld. a 13. jegyzetet.

[26] Az eredetiben: „senior". Ez a terminus a középkori latinságban hűbérurat jelent, itt az egyházi és világi birtokos urakat, kiknek a királyhoz hasonlóan voltak milesnek, vitéznek nevezett katonáik. *Hóman,* i. m. I. 234. – *Mályusz* E. szerint ennek a XXII. fejezetnek milesei a XV. fejezetben említett vitézek (milesek) hivatásos katonaosztályának elszegénye-

dett, hivatalvállalásra, más úr szolgálatára kényszerült tagjaiból kerültek ki. *Társadalomtudomány,* 1934. 162. l.

[27] A „hospes" vendég, külföldről bevándorolt szabad ember, ki a király (vár) földjén pénzben vagy terményben fizetett évi földbér fejében gazdálkodik és mérsékelt szolgálatokat teljesít. *Hóman,* i. m. I. 222. és 233. ll. Vannak hospeseik magánuraknak is, ezekről szól a fejezet.

[28] A primates (főemberek) gyűlése kétségtelenül a királyi tanács, hová a király bárkit meghívhat.

[29] A levirátus ősi pogány szokása szerint az özvegyet férje nemzetsége férjhez adhatja annak öccséhez vagy a nemzetség más férfitagjához. Ezt akarta a Szent István ellen fellázadt Szár Szeréndfia, Koppány is tenni, ki Géza halála után ennek özvegyét, Szent István anyját feleségül akarta magához kényszeríteni, és Szent Istvánt megölve, az uralmat magához ragadni. *Hóman,* i. m. I. 181, 209, 236.

[30] A nőrablásnak a pogány magyaroknál dívott szokásáról, melyet itt Szent István megszüntet, ld. *Hóman,* i. m. I. 209.

[31] Az eredetiben „praeter suam" (ti. uxorem) áll, aminek csak az lehet az értelme, hogy másodszor nem nősülhet meg, s nem hogy a saját, már ismét férjhez ment feleségét esetleg visszavehetné. Az Ilosvay- és Turóczy-kódexekben „propter suam culpam" áll.

[32] Ld. a 15. jegyzetet.

[33] A boszorkányokról, megrontókról és az önbíráskodásról ld. *Hóman,* i. m. I. 209, 230. ll.

[34] „Nagyobbak és kisebbekre" ld. a 13. jegyzetet.

[35] Szent Péter apostol III. levele, 8.

[36] Közös gyűlés: királyi tanács.

[37] Az eredetiben: mansus, ami itt házat jelent. Ld. *Hóman* B.: M. Pénztörténet. 495–6. és M. Történet, I. 206. l.

[38] Ld. ehhez a 10. és 11. jegyzeten kívül: *Hóman* B.: M. Történet. I. 230. és *Váczy* P.: A hűbériség szerepe Szent István királyságában. *Századok.* 1932. 377, 379. ll.

[39] Fiúk itt tágabb értelemben egyenes ági leszármazókat jelentenek.

[40] A király elleni összeesküvésre ld. *Hóman,* i. m. I. 249.

[41] A szövegben előforduló „quadragesima" kifejezésen *Nagy* Gyula a gyilkosság miatti 40 napos böjtöt ért. (Ld. *M. Törvénytár,* I. 1899. 39. l.) Lehet, hogy 40 napi haladékról van itt szó, melyet a hűbérúr engedélyez az ellene vétett hűbéresnek, hogy ez alatt a neki okozott kárt jóvátehesse.

Ennek elteltével elvehette tőle a hűbért. Lehet, hogy Szent István törvénye is ilyesféle 40 napos haladékra gondol. Ld. *Du Cange:* s. v.

[42] Ez a 110 tinó a megölt szabad ember vérdíja. *Hóman* B: M. pénztört. 161. l. 3. jegyz. – A szolga ára 18 penzára tehető. Uo., 161. 31. jegyz.

[43] Ispánra, vitézre ld. a 7., 17. és 19. jegyzetet.

[44] Az „eorum" a többi, lopásban nem részes udvarnokra vonatkozhat. Tehát ezek a bíróság előtt olyanok, mint a szolgák. Ld. a XX. fejezetet.

[45] Az Admonti kódexből kimaradt fejezetek (39–40. ll.) fordítása: A karddal való megsebesítésről. (48. fejezet. *add. I.*) Ha valaki pedig karddal sebesít meg valakit, s a megsebesített meggyógyul és épségben marad, a sebet ütő fizesse meg a vérdíjat.

A kardrántásról, anélkül, hogy sebet ütnének. (49. fejezet. *add. I.*) Ha valaki feldühödve kardot ránt, de nem sért meg senkit, csupán a kardrántásért fizesse meg a vérdíj felét.

A királyi udvar vagy megye élére állított szolgák tanúbizonyságáról. (50. fejezet. *add. I.*) Ha valakit a szolgák közül helyeznek a királyi udvar vagy megye élére, annak tanúbizonyságát fogadják el az ispánok között. Szintúgy, ha szolga urát, ha vitéz az ő ispánját öli meg.

A király és az ország elleni összeesküvésről. (51. fejezet. *add. I.*) Ha valaki a király vagy az ország ellen összeesküvést sző, ne legyen menedéke az egyházban. És ha valaki a király élete vagy méltósága ellen valami módon összeesküvést sző, vagy azt megkísérli, vagy a megkísérlővel tudva egyetért, essék átok alá, és a hívek közösségétől fosztassék meg. És ha valaki ilyesfélét valakiről tud, és azt bizonyítani is tudja és nem jelenti meg, essék az előbb elmondott büntetés alá.

A tizedről. (52. fejezet. *add. I.*) Ha valakinek Isten tízet adott egy évben, adja a tizedik részt Istennek (és ha valaki az ő tizedét elrejti, kilenc részt fizessen. *add. I.*) És, ha valaki a püspöknek félretett tizedrészt ellopja, ítéltessék el mint tolvaj és az ilyes jóvátétel egészében a püspöknek jár.

Az ispánok elleni fondorkodásról. (54. fejezet. *add. I.*) Ha valaki fondorkodásból valakinek az ispánok közül vagy más hű embernek azt mondja: „hallottam a királyt vesztedre szólni", és ezt tetten érik, vesszen el.

SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

TARTALOM

Hasonmás lapok 5

István király és törvényei 21

Steinert Ágota: Szerkesztői előszó 23

Györffy György: István király 25

Bartoniek Emma: [Eligazító] 46

A törvények latin szövege 49

A törvények magyar szövege
(Bartoniek Emma fordítása) 72

Jegyzetek (Bartoniek Emma) 88

Az Admonti kódex nyolc levele Szent István törvényeinek legrégibb kézirata. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzik. Jelzete Cod. Lat. 433. Kiadta a Helikon Kiadó. Felelős vezető Molnár Magda igazgató. Készült a Kner Nyomdában (Gyomaendrődön), 1988-ban. Felelős vezető Háromszéki Pál vezérigazgató. A kötésen Szent István 1938-as emlékérmének vésete látható. Felelős szerkesztő Steinert Ágota. A kiadványt Szántó Tibor tervezte. Műszaki szerkesztő Badics Ilona. Megjelent 5,52 (A/5) ív terjedelemben, 15 000 példányban, a Papíripari Vállalat szolnoki gyárának famentes Hungaromatt papírján, Garamond antikva betűvel, Bamberger Kalikó GmbH által gyártott műbőr kötésben. HE 233 / ISBN 963 207 940 X

3774 II

SZENT ISTVÁN TÖRVÉNYEI